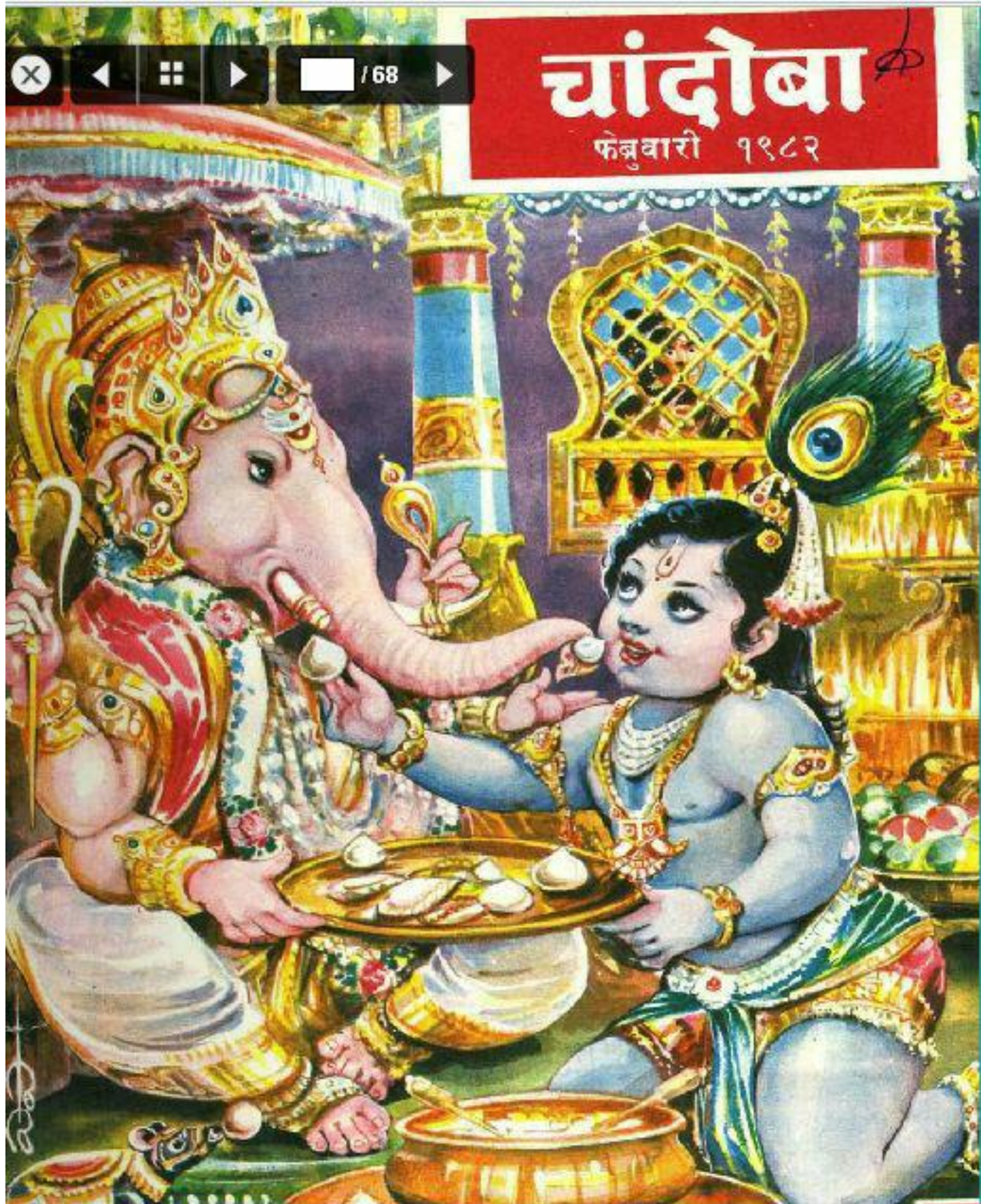

चांदोबा
फेब्रुवारी १९८२

खुळा बाळू

बाळू आपल्या भावंडात सर्वात लहान होता. तो आपल्या सर्व भावांत विद्याभ्यासात हुशार निघाला. गुरुजी म्हणत की तो फार हुशार आहे. परंतु त्याचे भाऊ त्याला त्याच्या लहानपणा पासून चांगले ओळखत. म्हणून ते आपल्या वडिलांना म्हणत–"असेल तो मोठा हुशार परंतु त्याला व्यवहार ज्ञान शून्यच आहे! असा माणूस सरकारी नोकरी शिवाय इतर कोणत्याही कामात कुचकामाचाच ठरेल. म्हणून त्याला सरकार दरबारात एखादी नोकरी पाहून द्या.

परंतु बाळूला ते मान्य नव्हते. तो वडिलांना म्हणाला–"तसं म्हणाल तर सरकार दरबारात मला नोकरी करायला आवडेल. परंतु ते मी इतर कामे करण्यात वाकबगार आहे की नाही हे ठरल्यावरच करीन. म्हणून मला निदान एक वर्षभर शेतीभातीची कामं करू द्या." म्हणून वडिलांनी त्याला पांच एकर जमिनीची लागवड करण्याचे काम दिले. बाळूने त्या जमिनीतल्या मातीची वैज्ञानिक परीक्षा करविली, म्हणजे त्या जमिनीत कोणते पीक काढल्यास फायद्याचे होईल, हे कळेल. त्याप्रमाणे तेच पीक काढता येईल. त्याने तसेच केले व त्याच्या शेतात खरोखरच चांगले पीक निघाले.

बाळूने त्यावर्षी काढलेले सर्व पीक विकून पैसें जमविले. परंतु त्याने सर्वांपेक्षा जास्त हुशारीने काम करून खूप पैसे मिळविले या आनंदात सर्व पैसे खर्च करून टाकले. म्हणून पुन्हा नवे पीक काढायला त्याच्याकडे पैसे उरले नाहीत. परंतु त्याच्याहून कमी पीक काढणारे भाऊ सुद्धा जास्त सुखी होते. ह्याचे कारण त्यांनी आपले पीक चांगली किंमत मिळे पर्यंत विकले नव्हते. शिवाय त्यांनी एकच एक पीक काढले नाही, तर त्यांच्या कुटुंबाला लागणाऱ्या डाळी, भाजीपाला, कडधान्य वगैरेंचे अनेक प्रकारचे पीक ही काढले. कुटुंबाला लागणाऱ्या वस्तू साठवून बाकी उरलेली धान्येच विकली या उलट बाळूने सर्वांच्या सर्व पीक विकल्यामुळे त्याला स्वतःच्या कुटुंबासाठी जास्त किंमत देऊन धान्ये खरेदी करावी लागली.

तेव्हां त्याच्या भावंडांनी पुन्हां आपल्या वडिलांना सांगितले की खुळेपणा करून हा खुळा वागला. म्हणून याला एखादी नोकरी करू द्या.

बाळू वडिलांच्या हाता पाया पडून म्हणाला–"बाबा, शेतीभातीची कामे माझ्या नशिबात नाहीत. ज्यांच्या अंगात मेहनत करण्याची शक्ती आहे, त्यांच्या लायकच ही सर्व कामे आहेत. माझे डोके चांगले चालते. म्हणून मी व्यापार करावा म्हणतो मला भांडवलासाठी एक हजार रुपये द्या म्हणजे झाले."

वडिलांनी त्याला एक हजार रुपये दिले रुपये हातात येताच बाळूने बाजार भावाची चवकशी केली आणि जवळपासच्या बाजारातले बाजार भाव कसे आहेत याची माहिती सुद्धा काढली. स्वस्त माल जेथे मिळाला तेथून तो विकत घेतला आणि आपल्या गावात त्या मालाची किंमत जास्त असल्याचे पाहून इतर व्यापाऱ्यांच्या मानाने तो स्वस्तात विकू लागला. त्याचा व्यापार वाढू लागला. व्यापारात खूप फायदा मिळत असल्याचे पाहून तो चकित झाला. बाळूने दोन तीन महिन्याच्या आंतच एक हजाराचे दहा हजार केले.

इतर भाऊ आपल्याला खुळा म्हणून आपली थट्टा उडवितात हे बाळूला माहीत होते. म्हणून त्याने इतर व्यापाऱ्यांना भेटून चवकशी सुरू केली. त्याला एक हजार भांडवलावर तीन महिन्यात नऊ हजार मिळाल्याचे सांगून इतर व्यापाऱ्यांची मिळकत किती असेल असे त्याने विचारले.

परंतु एकाही व्यापाऱ्याने बाळूच्या इतका फायदा झाल्याचे त्याला सांगितले नाही. उलट ते म्हणाले–"तुला इतका फायदा कसा मिळाला हेच आम्हांला कळत नाही. आम्हांला तर तोंड मिळवणी जेमतेम करतां आली."

बाळूला वाटू लागले की त्याच्या इतका शहाणा जगात दुसरा कोणी नसणार. त्या घमेंडीत तो पाण्यासारखा पैसा खर्च करू लागला.

सहा महिन्यांनंतर राजाच्या प्राप्तिकर वसूल करणाऱ्या अधिकाऱ्याने त्याला हिशोब विचारून म्हटले–"आम्ही तुम्हांला खूप फायदा झाल्याचे ऐकतो आणि बाळू खुळ्या-सारखा म्हणाला–"होय, इतर कोणाला इतका फायदा झाला नाही."

"होय, तुम्हांला खूप फायदा झाल्याचे आमच्या कानावर आले म्हणून तर आम्ही आलो आहों. तुम्हांला प्राप्तिकर म्हणून तीस हजार रुपये खजिन्यात भरावे लागतील. अधिकारी म्हणाला.

"प्राप्तिकर? म्हणजे काय?" बाळूने चकित होऊन विचारले. तुला जो फायदा झाला आहे त्यातले तीस टक्के प्राप्तिकर म्हणून सरकार दरबारात कायद्याप्रमाणे भरावे लागतील. तुम्हांला वर्षभरात निदान एक लाख रुपयांचा तरी फायदा झाला असणार! तुमच्या सारखा इतर व्यापाऱ्यांना सुद्धा कर भरावा लागतो. कराची रक्कम वेळवर भरा, नाही तर कायदेशीर इलाज केला जाईल." अधि-काऱ्याने बजावले.

तेव्हां बाळूला पायाखालची जमिन घसल्यासारखे वाटले व व्यापाऱ्यांनी त्यांना काही फायदा होत नसल्याचे कां सांगितले ते कळाले.

त्यानंतर बाळूच्या वडिलांनी प्राप्तिकर वसूल करणाऱ्या अधिकाऱ्यांची समजूत घालून त्यांना निरोप दिला व बाळूला म्हणाले–"बाळू, तू तुझे भाऊ म्हणतात तसाच खुळा आहेस. माझ्याबरोबर राज-धानीच्या गावी चल. तेथे मी तुला चांगली नोकरी लावून देतो."

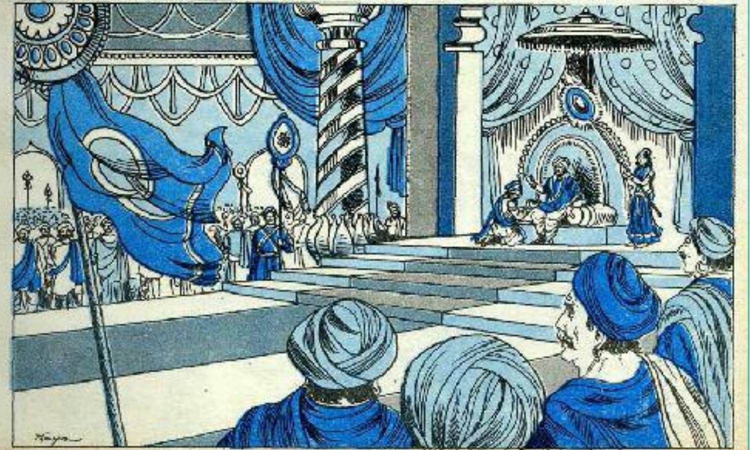
बाळू वांकून वडिलांना म्हणाला–"बाबा, मी स्वतःच आपल्या जोगती नोकरी शोधून काढतो. मी खोटे बोलून धंदा चालविण्यात यशस्वी झालो नसेन, परंतु मी आपल्या हुशारीने राजाला खूष करू शकेन."

वडील थोडा विचार करून म्हणाले–"बरं तर तू तसंच कर! परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेव, कोणीतरी वजनदार माणसाची शिफारस घेऊन राजाश्रय मिळव. तुला यश मिळाले नाही तर, मला ताबडतोब कलव. मी स्वतः येऊन तुला मदत करीन."

बाळू राजधानीच्या गावी गेला. त्या दिवशी महाराजांनी महाकवी जगन्नाथ पंडिताचा सुवर्णाभिषेक समारंभ ठेवला होता. तो उत्सव पाहायला बाळू गेला.

तेथे त्याने, राज्यातील सर्व मानकरी मंडळी महाकवीला वांकून आदरपूर्वक नमस्कार करीत असलेले स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले. राजा एका हातात सुवर्णमुद्रा घेऊन आला व पुरोहित मंत्रोच्चार करू लागले. राजाने सुवर्णाभिषेक केल्यानंतर जगन्नाथ कवीच्या पायांवर डोके ठेवले. महाकवीने आशीर्वाद दिला आणि महा-कवीचा व महाराजांचा जयजयकार झाला.

त्या दिवशी सायंकाळी बाळू जगन्नाथ पंडितांच्या दर्शनाला गेला. अगदी सहजी

त्याला दर्शन घडले. बाळूने नम्रपणे कवीचे वंदन केले व म्हणाला–"महाकवी, आपण मला माझ्या बुद्धि चातुर्याचे प्रदर्शन करायला संधी देऊ शकल्यास मी थोर महापुरुषाला प्रसन्न करू शकेन. आपली शिफारस मिळाल्यास राजदरबारी मला नक्कीच नोकरी मिळेल."

जगन्नाथ पंडितांना आश्चर्य वाटले. ते म्हणाले–"मुला, तू कोण हे मला माहीत नाही. परंतु तू भोळा आहेस एवढे मात्र मला कळले. नाही तर तू माझ्यासारख्याकडे शिफारस करायला सांगण्यासाठी आला नसतास."

बाळू लाजून नम्रपणे म्हणाला–"मला सर्वच खुळा व भोळा म्हणतात, आपणही तेच म्हणालात. परंतु महाराजांकडून आपला स्वर्णाभिषेक करविणारे थोर पुरुष मला आणखी कोठून मिळणार?"

महाकवी स्मित करून म्हणाले–"अरे वेड्या, तुला हे माहीत नाही का, राजा थोरपणा मिळविण्यासाठी आणि मिरविण्यासाठी कवी व विद्वानांचा सत्कार करतो. त्यांनी म्हणून तर माझा सत्कार करविला, त्यांच्या मनात माझ्या विषयी मोठा आदर आहे म्हणून नव्हे! तुला राजदरबारात नोकरीच करावयाची असेल तर मंत्र्याकडे जा, सेनापती किंवा विदूषकाकडे जा. तेही जमले नाही तर राजाचा न्हावी किंवा धोबी असेल त्याला पकड.

सत्कार समारंभ संपल्यानंतर मी कोण व माझा सत्कार कसा व कशासाठी केला गेला, हे तेथील राजाला आठवेल की नाही शंकाच!"

महाकवीच्या तोंडून ते शब्द ऐकून बाळूला सर्व जगच विचित्र वाटू लागले. त्यानंतर त्याने वडिलांकडे निरोप पाठविला व त्यांनी बाळूला राजदरबारात नोकरी मिळवून दिली. एखाद्या सामान्य अपरिचितासारखा तो नोकरी करून सुखाने आयुष्य घालवू लागला.

[२]

[सुख व शांतीबरोबर ऐश्वर्यसंपन्न अशा मराळ द्वीपावर राजा मंदरदेव याचे राज्य होते. त्याच्या शेजारचे राज्य कुंडलिनी द्वीप होते. तेथे अराजकता होती. नरवाहन मिश्रा नांवाच्या सेनापतीने सत्ता बळकावली व मराळ द्वीपावर स्वारी केली. विश्वासघातकी लोकांनी मंदरदेवाला बंदी केले व त्याला घेऊन जाऊ लागले. पुढे–]

विजा चमकू लागल्या आणि ढगांचा गडगडाट सुरू झाला आणि त्या पाठोपाठ मुसळधार पाऊस पडू लागला. किनाऱ्यावरची नारळाची व सुरूची झाडे सोसाटयाच्या वाऱ्यामुळे उमळून पडू लागली. समुद्रात तळहातावर जीव घेऊन युद्ध करणारे मराळ व कुंडलिनी द्वीपाच्या आरमाराच्या युद्धनौका लाटांबरोबर वारा इकडे तिकडे वाहून जाऊ लागल्या. किनाऱ्यावर उतरलेले कुंडलिनी द्वीपावरचे सैन्य मराळ देशाच्या सैन्याबरोबर युद्ध करू लागले.

मंदरदेव घोडयाला टांच मारून पळ काढू लागला. त्याला कुंडलिनी व मराळ देशांच्या सैनिकांच्या आरोळ्या ऐकू येत होत्या. 'जय कुंडलिनी देवी की!' आणि 'जय मराळी देवी की' असा जयघोष ही दोन्ही सैन्ये करीत होती. वाऱ्याबरोबर

ढग वाहून जाऊ लागले. तरी विजांचा कडकडाट चालूच होता. त्या आवाजाने आसमंत दुमदुमून निघत होते.

मंदरदेव विचार करू लागला–"आतां आपण आपल्या राज्याला कायमचे मुकलो, आपण किती प्रयत्न केला तरी स्वत:चा बचाव करून घेऊन निसटून जाणे शक्य नाही. त्याचे अंगरक्षक त्याच्याशी दगा करून शत्रूला सामील झाल्यामुळे त्याला तेथून निसटून जाणे ही शक्य नव्हते. त्याच्या हातात बरछी भाला किंवा इतर कोणते ही शस्त्र संरक्षणासाठी नव्हते. या संकटातून सुटका कशी काय मिळणार, या विचारात गढून गेलेल्या मंदरदेवाच्या कानावर 'जय मराळदेवी की' हा जयघोष आला. तो चकित होऊन आपल्या चारी बाजूला पाहू लागला.

हा जयघोष करणारे मंदरदेवाचे रक्षण करण्यासाठी मंत्र्याने पाठविलेले सैनिकच होते. ते मंदरदेवाला धरून नेणाऱ्या बंडखोर अंगरक्षकांवर चालून येत होते. त्यांच्या घोड्यांच्या टापांचा आवाज स्पष्ट ऐकू येत होता. मंदरदेवाने एकदा मागे वळून पाहिले. त्याच वेळी विजेचा फार जोराने कडकडाट झाला आणि वीज पडली. त्या आवाजाने सर्वांचा थरकांप उडाला. मंदरदेवाने त्या उजेडात वळून पाहिले. बंडखोर अंगरक्षकांपैकी काही जमिनीवर कोसळून तडफडत होते. त्यांचा एक घोडा विजेचा आघात झाल्याने किंकाळ्या फोडीत होता. दुसरा घोडा वाट फुटेल तिकडे पळत होता.

मंदरदेवाने आपल्या घोड्यावरून खाली उडी मारली. त्याच वेळी रक्षणार्थ मंत्र्याने पाठविलेले सैनिक त्याच्या जवळ येऊन पोंचले. विजेच्या आघाताने तडफडणाऱ्या अंगरक्षकांजवळ ते जाऊ लागले.

मृत्यूच्या दाढेत सापडलेला एक बंडखोर अंगरक्षक मंदरदेवाकडे हातवारे करून त्याला बोलवीत होता. मंदरदेव त्याच्या जवळ जाऊन बसला. तेव्हां धापा टाकीत तो अंगरक्षक म्हणाला–"महाराज, आम्ही दोघांनी आपल्याशी दगा केला खरा, परंतु खरी गोष्ट अशी आहे की धनलोभाने आम्ही हे केले नाही. नीच नरवाहनने आमच्याकडे दूत पाठवून कळविले की आम्ही त्याचा हुकूम मानला नाही तर तो आमच्या बायकापोरांची कत्तल केल्याशिवाय राहणार नाही. आपल्याला माहीतच आहे की आम्ही आपले अंगरक्षक असलो तरी कुंडलिनी द्वीपावरचे रहिवाशी आहों. आम्ही आपले मीठ खाल्ले व त्याच्याशी दगा केला त्याचे प्राय:श्चित्त परमेश्वराने आम्हांला दिले. आपले मीठ खाल्ले त्याचे उतराई होण्याची या क्षणाला इच्छा आहे म्हणून सांगतों; आपल्याला स्वत:चा बचाव करावयाचा असेल तर या नारळांच्या झाडांपलीकडे दोन नावा आहेत." बोलतां-बोलतांच त्या अंगरक्षकाचे प्राणोत्क्रमण झाले.

मंदरदेवाने उठून एकदां आपल्या किल्ल्याकडे पाहिले. किल्ल्याच्या बुरजांवर उभे राहून सैनिक शरवृष्टी करीत होते. काही लोक शत्रूची पीछेहाट करण्यासाठी व किल्ल्याच्या रक्षणासाठी मोठे मोठे दगड व खडक खाली ढकलीत होते. कुंडलिनी द्वीपाचे सैनिक शिड्या लावून किल्ल्याच्या तटावर चढण्याचा यत्न करीत असल्याचे दिसत होते.

मंदरदेवाला हे कळायला वेळ लागला नाही की त्याच्या सैन्याने किल्ल्याच्या

रक्षणार्थ आपले सर्वस्व पणाला लावले आहे आणि त्या भयंकर नैसर्गिक परिस्थितीत ही कुंडलिनी द्वीपाचे सैनिक मराळ द्वीपाच्या सैन्याचा पराभव करण्यात यशस्वी होतील असे दिसत आहे. तो त्यावेळी शत्रु सैन्याच्या पाठीमागे होता. फक्त चार सैनिकांच्या मदतीने शत्रुसैन्यावर चालून जाणे आत्महत्या करण्यासारखेच ठरणार होते. मंदरदेव किंकर्तव्य विमूढ परिस्थितीत होता. त्याच वेळी कानाचे पडदे फाटतील इतका मोठा स्फोट झाला. पायाखालची जमीन हादरली. बुरजाचे दगड आकाशात उडत असलेले दिसले. सैनिकांच्या किंकाळ्या आणि आरडा ओरडा ऐकू येऊ लागला. एकंदर प्रसंगच अवघड होता.

तेव्हां मंदरदेव आपल्या सैनिकांना म्हणाला–"सर्वनाश झाला! कुंडलिनी द्वीपाच्या लोकांनी सुरंग लावून किल्ल्याचा तट पाडला, आतां पराभव निश्चित आहे."

"खरे आहे, महाराज!" म्हणत चारही सैनिकांनी हताश होऊन माना खाली घातल्या.

त्यानंतर मंदरदेवाला वाटले की मराळ द्वीपाला सोडण्याशिवाय तरणोपाय नाही. शत्रूने पाडला तर किल्ला सर करणे शत्रूला अशक्य नाही. आतां शत्रू आपला शोध काढणार. आपण शत्रूच्या हातात कैदी झालो तर शत्रू नानाप्रकारे हाल हाल करून आपला जीव घेतल्याशिवाय राहणार नाही. त्या दुष्ट नरवाहन मिश्राच्या हाती आपल्याला अपमान सहन करावा लागणार.

असा विचार करून मंदरदेव म्हणाला– "बरं तर आतां त्या बंडखोर अंगरक्षकाने सांगितल्याप्रमाणे जर का किनाऱ्यावर नावा असतील तर स्वतःला वांचविण्यास तेवढाच मार्ग आपणास उरला आहे. मराळ देवीची कृपा असेल तर आपण सुरक्षित कोणत्या तरी बेटावर पोहोचूं. नशीब पाठीशी असेल तर देवीच्या कृपेने आपण पुन्हां मराळ द्वीप जिंकू!"

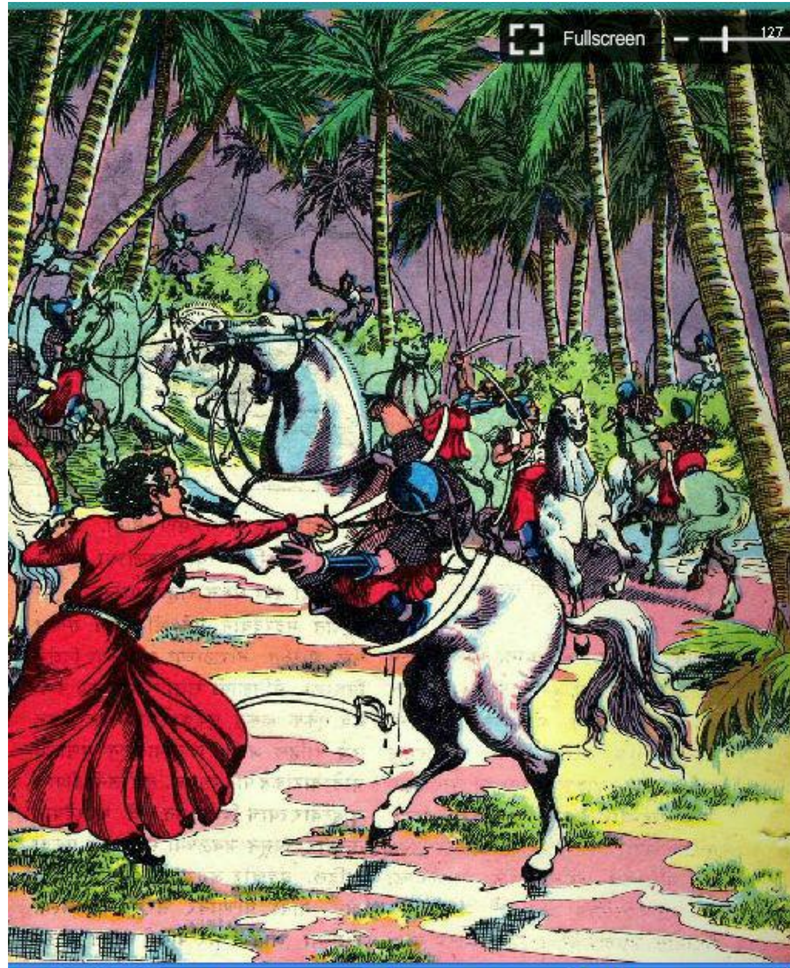
सैनिकांनी अगदी हताश होऊन एकदां किल्ल्याकडे पाहिले. किल्ल्याच्या तटावर किंवा बुरजांवर मराळ द्वीपाचे सैनिक कुंडलिनीच्या सैन्याशी लढत असलेले दिसत नव्हते. कुंडलिनी द्वीपावरचे सैनिक आता निश्चितपणे शिड्या लावून तटावर चढून जात होते.

मंदरदेव पाठ फिरवून निघाला. त्याचा चेहरा गंभीर होता. त्याच्या हातात एकही शस्त्र नसलेले पाहून एका सैनिकाने मेलेल्या अंगरक्षकाच्या हातातली तलवार काढून ती मंदरदेवाला दिली. त्यानंतर ते सर्व समुद्र किनाऱ्याकडे जाण्यासाठी नारळांच्या झाडांच्या दिशेने चालू लागले. अजून मुसळधार पाऊस थांबला नव्हता. विजा चमकत होत्या व ढगांचा कडकडाट चालूच होता.

निराश होऊन सर्व माना खाली घालून चालत होते. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना पाठीमागून घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकू आला. त्यांनी मागेवळून पाहिले. किल्ल्याकडून भरधांव येत असलेले घोडेस्वार त्यांना दिसले. मंदरदेव तत्क्षण म्हणाला–"ते पहा, कुंडलिनी द्वीपाचेच घोडेस्वार दिसत आहेत. आपल्याला कैद करण्यासाठीच इकडे येत आहेत. या मैदानांत उघड्यावर इतक्या सशस्त्र घोडे-

स्वारांशी युद्ध करणे सोपे नाही. आपण वेळ न घालवितां त्या नारळांच्या झाडात कोठे तरी दबा धरून राहले पाहिजे." या शब्दांत मंदरदेवाने सर्व सैनिकांना सावध केले व स्वतः नारळाच्या झाडांच्या दिशेने निघाला. सैनिकांनी राजाचे अनुसरण केले. सर्व एकेक करून एकेका झाडाआड लपून उभे राहिले आणि किल्ल्याकडून येणाऱ्या घोडेस्वारांकडे पाहू लागले. कुंडलिनी द्वीपाचे घोडेस्वार त्याच दिशेने येत होते. मंदरदेवाने तलवार उपसून जवळच्या समुद्राकडे एकदां पाहिले. बंडखोर अंगरक्षकाने सांगितलेल्या दोन नावा पाण्यावर तरंगत असलेल्या दिसल्या. आपण चार पावले धावत जाऊन

नावात चढून जाणे कदाचित शक्य होईल आणि समुद्रात गेल्यावर शत्रूच्या घोडेस्वारांच्या हातांतून निसटून जाता येईल, असा एक विचार त्याच्या मनाला चाटून गेला, परंतु दुसऱ्या क्षणाला घोडस्वार नारळाच्या झाडांजवळ पोचलेले त्याच्या दृष्टीस पडले. ते दहापंधराच होते. परंतु सर्व सशस्त्र होते.

मंदरदेवने गंभीर स्वरात आपल्या चौघां सैनिकांना सावध केले–"आतां आपण विजयी तरी होऊं किंवा आपल्याला वीरगती तरी प्राप्त होईल!" असे म्हणत मंदरदेव तलवार घेऊन समोर आला. त्याचे सैनिक मात्र नारळाच्या झाडाआड उभे राहून येणाऱ्या घोडेस्वारांची शिकार करायला तयार होते. कुंडलिनी द्वीपावरच्या घोडेस्वारांना झाडाआड उभे असलेले सैनिक दिसले नाहीत. म्हणून ते भरधांव घोड्यांवर झाडांच्या मध्यभागी पोचले. "जय मराळ देवी की!" सिंहगर्जना करीत मंदरदेवने पुढे पाऊल टाकून एका शत्रूचे शिरस्त्राण केले.

त्या अनपेक्षित सिंहगर्जनेमुळे व एक साथीदार मरून पडल्यामुळे शत्रुसैनिकांना दहशत बसली नारळाच्या मधून चिंचोळ्या वाटेने घोडे पुढे नेणे घोडस्वारांना शक्य नव्हते आणि ते घाबरून गेले. ती संधी साधून मंदरदेव व त्याच्या सैनिकांनी घोडेस्वारांवर हल्ला चढविला आणि एकेकाला जखमी करून खाली पाडू लागले.

त्या घोडेस्वारांपैकी चारपाच धरा शायी आले तेव्हां उरलेले घोडेस्वार घोड्यांवरून उतरून मंदरदेव व त्याच्या सैनिकांवर तुटून पडले. पाहतां पाहतां त्या नारळाच्या बागेत भयंकर चकमक उडून गेली. त्या भयंकर चकमकीत तलवारींचे वार कधी शत्रूच्या अंगावर पडत तर कधी झाडांवर.

एका घटकेत कुंडलिनी द्वीपावरचे बरेच सैनिक जमिनीवर लोळू लागले. झाडाआडून लपून शत्रूवर वार करणाऱ्या

मंदरदेवाने व त्याच्या सैनिकांनी शत्रूला नामोहरम केले आहे. उरलेल्या सैनिकांची गाळण उडाली असून व त्यांनी तेथून पाय काढता घेतला आहे. परंतु मंदर-देवाने त्यांना सोडले नाही. त्यांचा पाठलाग करून त्यापैकी काहींना जमिनीवर लोळविले आणि काहींना ठार केले.

त्यानंतर काही वेळाने तेथे स्मशानवत शांतता नांदू लागली. विजा पडत होत्या व ढगांचा कडकडाट चालू होता. किल्ल्या-कडून कसलाच आवाज येत नव्हता. कुंडलिनी द्वीपावरच्या काही घोडेस्वारांनी आपले घोडे नारळाच्या बागेतच सोडून दिले होते. स्वतःचा जीव वाचविण्याची एकच फिकीर त्यांना होती.

तिकडे शत्रूने किल्ला काबीज केला होता. तरी राजवाड्याच्या परिसरात अद्याप कुंडलिनी व मराळ द्वीपांच्या चकमकी चालूच होत्या.

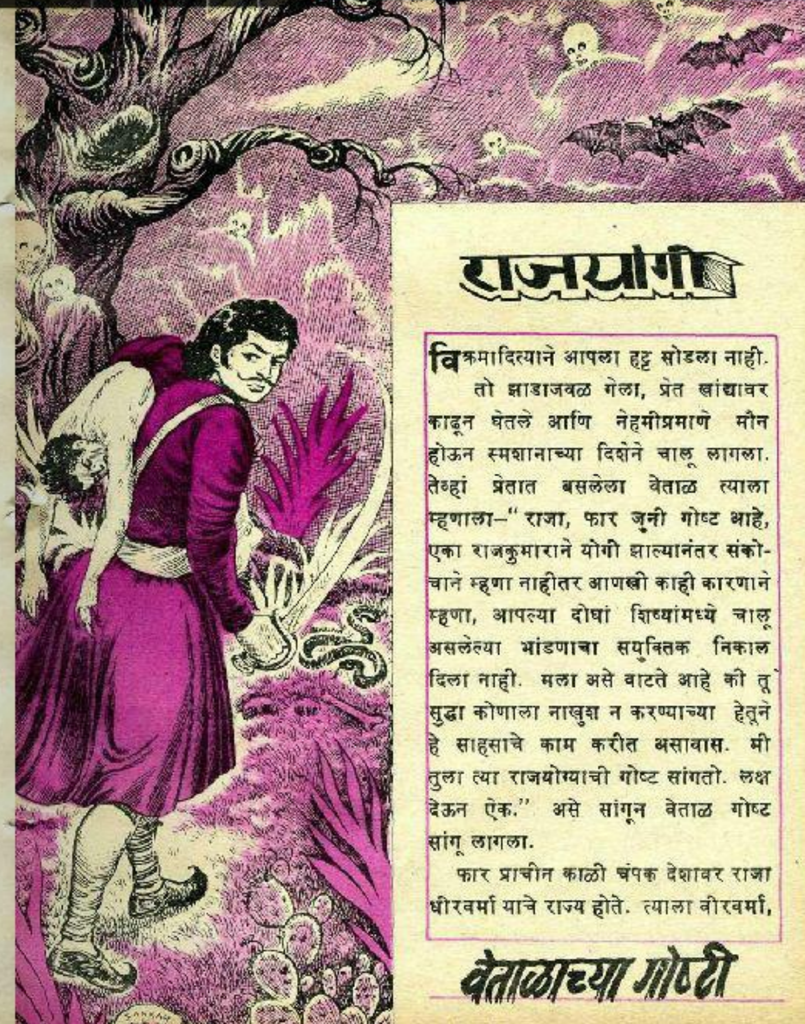
त्या लढाईत मंदरदेव व त्याचे सैनिक बरेच जखमी झालेले होते. परंतु त्यांच्या जखमा तितक्या मोठ्या व भयंकर नव्हत्या. परंतु ते अगदी दमून भागून गेले होते.

मंदरदेवाने आपली तलवार म्यानेत ठेवली व म्हणाला–"आतां आपण वेळ घालविणे धोक्याचे आहे!" असे सांगून तो नावा होत्या त्या बाजूला किनाऱ्याकडे निघाला. चार ही सैनिकांनी एकदां किल्ल्याकडे पाहिले व नंतर आपल्या राजाच्या पाठीमागून निघाले.

बंडखोर अंगरक्षकाने सांगितल्या प्रमाणे दोन नावा समुद्राच्या किनाऱ्यावर होत्या खऱ्या, परंतु त्या समुद्रात खोल पाण्यात वदूरवर प्रवास करण्यास उपयोगी नव्हत्या. कारण त्या अगदी लहान होडक्यांसारख्याच होत्या. शीड लावून नेण्यासाठी त्यात व्यवस्था नव्हती. फक्त वल्ही मारूनच त्यांतून जाता येणे शक्य होते.

मंदरदेव नावांजवळ जाऊन पाहू लागला. तेव्हां त्याला काही तरी युक्ती सुचल्यासारखी दिसली. म्हणून त्याने आपल्या सैनिकांकडे वळून पाहिले. (क्रमशः)

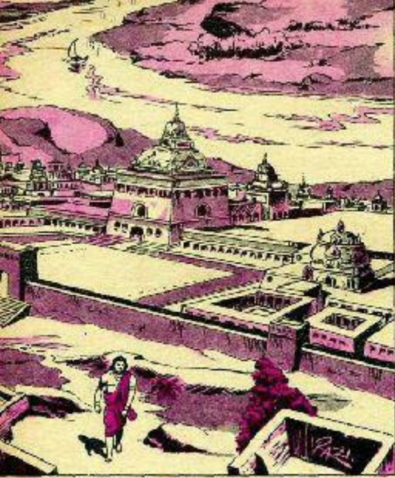

राजयोगी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–" राजा, फार जुनी गोष्ट आहे, एका राजकुमाराने योगी झाल्यानंतर संको-चाने म्हणा नाहीतर आणखी काही कारणाने म्हणा, आपल्या दोघां शिष्यांमध्ये चालू असलेल्या भांडणाचा सयुक्तिक निकाल दिला नाही. मला असे वाटते आहे की तू सुद्धा कोणाला नाखुश न करण्याच्या हेतूने हे साहसाचे काम करीत असावास. मी तुला त्या राजयोग्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार प्राचीन काळी चंपक देशावर राजा धीरवर्मा याचे राज्य होते. त्याला वीरवर्मा,

वेताळाच्या गोष्टी

शूरवर्मा व गुणवर्मा नावाचे तीन मुलगे होते. सर्वात धाकटा गुणवर्मा याचे लक्ष आध्यात्माकडे जास्त होते.

काही दिवसांनी राजा धीरवर्मा स्वर्गलोकी गेला. म्हणून युवराज वीरवर्मा याच्या राज्याभिषेकाची तयारी सुरू झाली. मधला राजकुमार शूरवर्मा याला ती गोष्ट आवडली नाही. त्याने वीरवर्मा विरुद्ध कट केला. ती गोष्ट वीरवर्माला त्याच्या स्वामिभक्त नोकरांकडून कळली. म्हणून दोघां राजकुमारांचे परस्परांशी द्वंद्वयुद्ध झाले आणि दोघेही त्या युद्धात मरण पावले.

ते पाहून धाकटा राजकुमार गुणवर्मा-याच्या मनात राज्याचा मोह उत्पन्न होण्या-ऐवजी विरक्ती उत्पन्न झाली व तो कोणलाही सांगितल्या शिवाय त्याच दिवशी रात्री राजधानी सोडून निघून रानावनात जाऊन राहू लागला. त्याने तीर्थयात्रा केली आणि साधू व संन्याश्यांच्या भेटी घेऊन ज्ञान प्राप्त केले.

शेवटी तो शंखपुर नावाच्या गावाजवळ एक रानात तपश्चर्या करू लागला. ती जागा शांत व तपश्चर्ये योग्य होती.

तो तपश्चर्येत इतका गर्क होऊन गेला की त्याला भूक तहानेचे सुद्धा भान राहिले नाही. इतके की त्याच्या अंगावर मुंग्यांनी वारूळ केले.

त्या गावचे काही लोक त्या जागी आले व ती जागा शेतीला चांगली सुपीक आहे हे ओळखून त्यांनी झाडेझुडपे तोडून तो प्रदेश खणून नांगरून काढला. ते झाडे झुडपे काढीत गुणवर्माच्या अंगावर वारूळ झाले होते तेथे आले. वारूळ काढून जमीन समतल करण्याच्या हेतूने ते वारूळ खणू लागले तेव्हां आत गुणवर्मा त्यांना आढळला. त्याची तपश्चर्या त्यावेळी भंग झाली.

मुनींना राग नये म्हणून गावकरी हात-जोडून त्याची क्षमा मागू लागले. परंतु तो रागवला नव्हता. त्याच्या चेहऱ्यावर गांवकऱ्यांना एक अद्भुत तेज दिसले. गावकऱ्यांनी त्याच जागी एक झोपडी बांधून

गुणवर्माला तीत राहण्याची विनंती केली. त्याने ती मान्य केली.

त्या दिवसापासून शंखपुर गावाचे लोक गुणवर्माच्या दर्शनाला नित्य येऊ लागले. जवळपासच्या पंचक्रोशीत गुणवर्माची कीर्ती पसरली व लोक त्याच्या दर्शनाला येऊ लागले. लोक त्याला विनवू लागले की त्याने गावात येऊन रहावे व त्यांना उपदेश करून त्यांना सन्मार्गाला लावावे. त्याप्रमाणे गुणवर्मा गावात येऊन राहू लागला.

शंखपुर गावाचा एक सधन शेतकरी गुणाजी पाटील होता. तसाच एक श्रीमंत सावकार धनजीशेट नावाचा होता. ते दोघे गुणवर्माचे शिष्य होते. त्यांनी गावाच्या मध्यजागी गुणवर्मासाठी एक मोठी हवेली बांधून दिली. त्या हवेलीत गुणवर्मा राहू लागला व तेथे एक मोठा आश्रम स्थापन झाला. भक्त लोक गुणवर्माच्या दर्शनाला येत व आश्रमाला मोठमोठया देणग्या देत. आश्रमाची सर्व व्यवस्था गुणाजी व धनजीशेट पहात.

हळूहळू दोघांना गुणवर्माच्या उपदेशांपेक्षा आश्रमाच्या व्यवस्थेच्या कामात जास्त रस वाटू लागला. दोघांमध्ये अधिकारासाठी स्पर्धा सुरू झाली. मैत्रीच्या जागी दोघांची परस्परांशी अधिकारासाठी भांडणे होऊ लागली. एकदा गुणवर्माच्या दर्शनास लोक

आले होते. तेव्हां गुणाजी गुणवर्माला म्हणाला–"धनजी मोठा वस्ताद व लोभी आहे. त्याला आश्रमाच्या व्यवस्थेची कामे सोपविणे बरोबर नाही." त्यानंतर धनजीने गुणाजीच्या विरुद्ध गुणवर्माकडे येऊन कागाळ्या करायला सुरवात केली.

एके दिवशी रात्री गुणवर्माने या सर्वांचा बराच विचार केला आणि कोणलाही काही कळविल्याशिवाय आश्रम सोडून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, गुणवर्माचे हे वागणं मला विक्षिप्त पणाचं वाटतं आहे! त्याच्यावर एवढी भक्ती दर्शविणाऱ्या गुणाजी व धनजी यांच्या मधील स्पर्धा दूर करून त्या दोघांपैकी

योग्य व्यक्तीच्या हातात आश्रमाची व्यवस्था द्यायला हवी होती. परंतु आपले हे कर्तव्य न पाळता घाबरून जाऊन कोणाला काही सांगितल्याशिवाय निघून जाण्यात गुणवर्माला काय मिळाले? दोघे त्याचे शिष्य होते, त्यांच्या मधील स्पर्धा दूर करून न्याय्य देण्यात त्याला संकोचवाटला म्हणून त्याने पलायनाचा मार्ग काटला असे म्हणावयाचे का? या शंकोचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील!"

विक्रमादित्य म्हणाला–"गुणवर्माचं तसं वागणं निरर्थक म्हणतां येणार नाही. त्याचे शिष्य असून त्याच्यावर एवढी भक्ती असलेल्या गुणाजी व धनजी यांच्या मधील भांडणाचा शेवट करून योग्यते प्रमाणे त्यांच्यापैकी एकाच्या हातात आश्रमाची व्यवस्था देण्यास त्याला राजासारखा अधिकार कोठे होता? तसा तो सामान्य माणूसही नव्हता. सामान्य माणसांत जी ईर्ष्या व द्वेष इत्यादि दुर्गुण असतात ते पाहूनच विरक्ती उत्पन्न झाल्यामुळेच नाही का त्याने सिंहासनाला लाथ मारली? गांवकऱ्यांची भक्ति भावना पाहून त्यांना मुक्ति मार्गाचे मार्गदर्शन करण्याच्या सदुद्देशाने त्याने गावात राहण्याची गोष्ट कबूल केली होती. ती देखील गावकऱ्यांच्या इच्छेला मान देऊनच की नाही? परंतु त्याच्या शिष्यांत मुक्ति मार्गा ऐवजी अधिकार लालसा वाढत असलेला त्याला श्रेयस्कर वाटले. निघून जाण्यामागे संकोच नव्हता उलट अधिकारासाठी भांडणाऱ्या गुणाजी व धनजी विषयी त्याला घृणा वाटू लागली होती. अधिकारासाठी त्याचे दोघे भाऊ आपसात भांडून प्राणास मुकले होते, म्हणूनच तर त्याने चालून आलेल्या सिंहासनाचा मोह सोडला होता नाही का?"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

स्वप्नाचा जादू

शेखर व विठ्ठल दोघे जीवश्चकंठश्च मित्र होते. दोघे एकाच वर्गात लहानपणी शिकत होते. शिक्षण संपल्यावर शेखरला विठ्ठलपेक्षा चांगली नोकरी मिळाली. दोघे एकाच गावी बिऱ्हाड करून राहू लागले होते.

परंतु विठ्ठलची बायको रखमाबाई व शेखरची बायको पार्वती दोघींमध्ये सख्य नव्हते. कारण शेखरची बायको श्रीमंत घराण्यातून सासरी आली होती व म्हणून ती रखमाबाईचा योग्य मान राखीत नसे. दुर्दैवाने एकदा विठ्ठलच्या घराला आग लागली. परंतु विठ्ठलने जिवावर उदार होऊन आपल्या बायकोला मुलांना वांचविले. तरी त्याच्या जवळ जें काही थोडे फार होते ते सर्व अग्निनारायणाच्या आहारी गेले. विठ्ठलवर ओढलेल्या घोर दैवी प्रकोपाबद्दल शेखरला फार वाईट वाटले. विठ्ठलचे शेखरसारखेच आणखी काही मित्र होते. सर्वांनी मिळून विठ्ठलला मदद करायची ठरविले असते तर घर पुन्हा उभे राहू शकले असते.

परंतु नेमका त्यावेळीच शेखरचा हात रिकामा होता. त्याच्या बायकोजवळ माहेरून आणलेले दागिने होते. पार्वतीला तिचे दागिने जिवापेक्षा मोठे वाटत. झोपतांना सुद्धा ती सर्व दागिने घालूनच निजे. फार मौल्यवान होते.

शेखरला काय करावे, सुचेना. त्याला त्यावेळी पैसे देणे तर शक्यच नव्हते. निदान बायकोचे दागिने गहाण ठेवून कर्ज काढून काही मदत करता आली असती, आणि विठ्ठलने त्याची स्थिती सुधारल्यावर कर्जाची रक्कम फेडलीही असती. परंतु पार्वती त्या गोष्टीस कशी कबूल होणार?

बराच विचार केल्यानंतर शेखरला एक युक्ती सुचली. पार्वतीचा स्वप्नांवर फार विश्वास होता. ती सांगे की जे स्वप्नात घडते ते कधी न कधी खरे होतेच! कारण त्यापूर्वी तिला किंवा शेखरला जी स्वप्ने पडली होती, ती, योगायोग असा की सर्व खरी ठरली होती. म्हणून शेखरने बायकोचा स्वप्नांवर जो विश्वास आहे त्याचा उपयोग याप्रसंगी करून घेतला पाहिजे असे ठरविले.

एके दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास शेखर दचकल्यासारखा झोपेतून उठला. पार्वतीसुद्धा जागी झाली व आपल्या अंगा-खांद्यावरचे दागिने आहेत की नाही, याची प्रथम खात्री करून घेऊन तिने नवऱ्याला विचारले–"काय झालं हो?"

शेखर म्हणाला–"अग, मला एक मोठे वाईट स्वप्न पडले. आपल्या घरात चोर शिरले आहेत."

"बरं मग आतां काय करायचे म्हणतां?" पार्वतीने विचारले.

"करायचं काय? अग, हेतर स्वप्नच होतं ना! सकाळी उठल्यावर मी कदाचित् विसरेन म्हणून आतां सांगून टाकलं, एवढंच!" शेखर म्हणाला.

"तुम्ही अशी उडवा ्वी करून टाळू नका! तो पहा, कोंबडासुद्धा आरवला. पहाटेची स्वप्न कधी खोटी होत नाहीत. यापूर्वी पहाटे पडलेली स्वप्न खरी नाही का झाली?" पार्वती म्हणाली.

"तू म्हणतेस ते अगदी खरं आहे ग! पण काय करावं म्हणतेस?" शेखरने तिला विचारले.

"आपण हे सर्व दागिने घरातच कोठे तरी पुरून ठेवू या! चोरांना पत्ता लागणार नाहीं!" पार्वतीने सुचविले.

"चोर घरात शिरल्यावर दागिने मिळाले नाहीत तर नुसते सोडून देतील का आपल्याला? दागिन्यांसाठी आम्हांला मारायला तयार होणार नाही का?" शेखरने विचारले.

पार्वतीने होकारार्थी मान हलविली. शेखर थोडा वेळ थांबून म्हणाला–"एक काम करू या. आपला एक श्रीमंत मित्र आहे. अशा वाईट स्वप्नांचा परिणाम वर्षा दोन वर्षानंतर रहात नाही. म्हणून आपण सर्व दागिने त्याच्याकडे नेऊन ठेवू या. हे सुद्धां तुझ्या मनाच्या समाधानासाठी! तसं म्हणालीस तर माझा तुझा तुझ्यासारखा स्वप्नांवर विश्वास नाही."

पार्वतीला ती सूचना मान्य झाली. दुसऱ्या दिवशी तिने अंगावरचे सर्व दागिने नवऱ्याच्या हातात दिले. शेखर ते दागिने घेऊन विठ्ठलच्या घरी गेला. परंतु विठ्ठलला ते मान्य नव्हते. परक्याचे दागिने गहाण ठेवून कर्ज काढणे त्याला कसे मान्य होणार. म्हणून शेखरने स्वतःच बायकोचे दागिने गहाण ठेवून कर्ज काढले व विठ्ठलला आणून दिले. विठ्ठलचे डोळे शेखरच्या या उपकाराने डबडबून आले.

काही दिवसांनी पार्वतीने दागिने परत आणायला सांगितले. पण शेखरने त्याचा तो श्रीमंत मित्र परगावी गेला असल्याचे सांगून ती गोष्ट टाळली.

त्यानंतर तीन दिवसांनी एक चोर तोंडावर बुरखा घालून एक सुरा घेऊन शेखरच्या घरात शिरला. त्याने शेखरला व त्याच्या बायकोला सुरा दाखवून विचारले–"घरात दागिने कोठे ठेवले आहेत सांगतां की भोसकू सुरा?"

पार्वती तर घाबरून थरथर कापूच लागली. तिला समजावून सांगून शेखर चोराला म्हणाला–"तुला आमचे घर पाहून वाटत असेल आम्ही खूप श्रीमंत आहोत व पुष्कळ दागिने असतील आमच्या घरात. परंतु खरी गोष्ट ही आहे की तुला वाटते तसे आमच्या घरात दागिने व पैसे तर नाहीतच नाहीत, उलट आमच्यावर कर्ज आहे, कर्ज!"

चोर थोडा वेळ गप्प राहिल्यावर चिडून म्हणाला–"तू चोराला आपल्या कर्जाचे रडगाणे सांगणारा कसाला मर्द आहेस रे? नक्कीच काही तरी फसवाफसवी दिसते आहे. मी पुन्हा येईन तेव्हां चांगली खोल चवकशी करून येईन. मला जर कळलं की तू मला फसविलं आहेस तर मात्र तुझी अशी खोड मोडीन की तुला जन्मभर आठवण राहील." असे सांगून व पुन्हा एकदां सुरा दाखवून चोर निघून गेला.

चोर निघून गेल्यावर पार्वती स्वतःला सावरून म्हणाली–"पाहिलंत, तुम्हांला पडलेले स्वप्न खरं ठरलं! आपलं नशीब चांगलं होतं, म्हणून आपण वेळीच सावध झालो. नाहीं तर त्या चोराने आपणांस मारून टाकले असते.

पुष्कळ दिवसांनी विठ्ठलने आपलं कर्ज फेडलं आणि शेखर दागिने सोडवून घेऊन घरी परत आला. बायकोला दागिने परत देत म्हणाला–"आतां पुष्कळ दिवस होऊन गेले, आतां चोराची भीती बिलकूल राहिली नाही."

पार्वतीनें देवाचे आभार मानून सर्व दागिने पाहिले आणि आनंदाने अंगावर घातले.

बायकोच्या या भोळेपणावर शेखरला हसू आले. स्वप्नावरचा तिचा विश्वास त्याच्या चांगलाच पथ्यावर पडला. एका मित्राला तो संकटातून वाचवू शकला. त्याने ही घडलेली गोष्ट चकूनसुद्धा आपल्या बायकोला कळू दिली नाही की त्याच्या घरात शिरलेला चोर त्याचाच एक मित्र होता.

उदारता

अनुरूप देशाचा राजा अनंतपाळ हा वेष पालटून देशभ्रमण करण्यास निघाला असता त्याच्या मनात आले की जनतेचे सुख-दुःख कसे काय आहे ते पाहून यावे. एकदा तो राजा एका गांवाच्या गल्लीतून जात असता त्याला एका चौथऱ्यावर एक बाई दुःखी अंतःकरणाने बसलेली दिसली.

राजाला त्या बाईच्या दुःखाचे कारण काय आहे हें समजून घ्यावयाचे होते, इतक्यात शेजारच्या घरांतून एक बाई बाहेर आली, तिने त्या दुःखीकष्टी बाईला विचारले–"शांताबाई, काय झालं? तुम्ही इतक्या दुःखी कां?"

हे ऐकून शांताबाईच्या डोळ्यांत अश्रू आले. ती म्हणाली–"पार्वतीबाई, काय सांगू. कितीतरी दिवसांनी मुलीसाठी ठिकाण सांगून आले, पण त्यांना हुंडा वगैरे काही नको होते. फक्त मला लग्नाच्या खर्चाची चिंता वाटते आहे. निदान हजारबाराशे रुपये तरी पाहिजेत पण ते तरी कोठून येणार? प्रयत्न करीत आहे."

पार्वतीबाईला शांताबाईविषयी सर्व काही माहीत होते. तिची मिळकत ती काय, त्यात लग्नाची मुलगी पदरी, त्यामुळे जवळ जवळ वर्षभर चिंतेने तिला ग्रासलं होते.

पार्वतीबाई सहानभूति दाखवीत म्हणाली–"शांताबाई, मी सुद्धां तुमच्या मुलीच्या लग्नाविषयी विचार करते तेव्हां मनांत येते की जरी माझी ऐपत नाही, तरी सुद्धां तुम्हाला काही ना काही मदत करावी. पण करणार काय, देवाची प्रार्थना करून त्याच्या जवळ दोन हजार रुपये मागावे, व त्यापैकी एक हजार तुला द्यावे,

तुमची अडचण दूर होईल व लग्न पार पडेल आणि तुमची चिंता दूर होईल.

ह्या दोघींचे बोलणे अनंतपाळ राजाने ऐकले. ह्या दोघी जवळजवळ राहणाऱ्या गरीब कुटुंबातील आहेत. असे त्याला वाटले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी उठल्याबरोबर पार्वतीबाईने दार उघडले तर तिला दारांत एक पुरचुंडी दिसली. जवळपास कोणी नाहीं असे पाहून आनंदाच्या भरात ती पुरचुंडी उचलून घरांत गेली.

थोड्या वेळाने राजाचा एक शिपाई दवंडी पिटीत आला–"रस्त्यात येतांना कोठेतरी दोन हजार रुपयांची पुरचुंडी पडली आहे. जर कोणास सापडली असेल तर गांवाबाहेर राजाचा मुक्काम आहे. त्याच्या तंबूमध्ये ती पुरचुंडी आणून द्यावी राजा योग्य ते बक्षिस देईल."

पार्वतीबाई ती रुपयांची पुरचुंडी घेऊन राजाच्या तंबूकडे गेली. घडलेला सर्व वृत्तांत राजाला सांगून त्याच्यापुढे ती पुरचुंडी ठेवली. राजा पार्वतीबाईची स्तुती करीत म्हणाला–"हे दोन हजार रुपये मी तुझ्या इमानदारीबद्दल बक्षिस देत आहे. घेऊन जा."

घरी परतल्यावर पार्वतीबाई घडलेला सर्व वृत्तांत शांताबाईस सांगून म्हणाली– "बाईसाहेब, आपण असे समजू या की हे रुपये ईश्वराच्या आणि राजाच्या कृपेमुळे आपणांस मिळाले आहेत. ह्यापैकी एक हजार रुपये मी तुम्हाला देते, तुमच्या मुलीचे लग्न पार पडेल." असे म्हणत पार्वतीबाईने एक हजार रुपये मोजून शांताबाईला दिले.

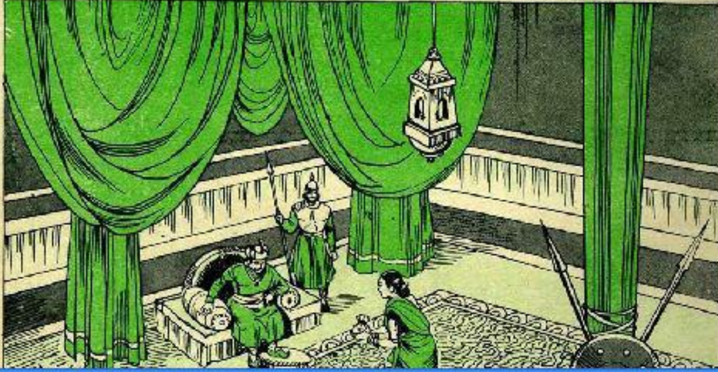
शांताबाईला रुपयांची सोय झाल्याबद्दल बरे वाटले, परंतु पार्वतीबाईविषयी तिच्या मनांत थोडे किल्मिश उत्पन्न झाले. पार्वतीबाईने मुलीच्या लग्नासाठी पैसे देण्याचे ठरविल्यावरच तिला ती पुरचुंडी मिळाली आहे. म्हणजे रुपये मिळाले हे माझ्या मुलीचे भाग्यंच समजावयाचे.

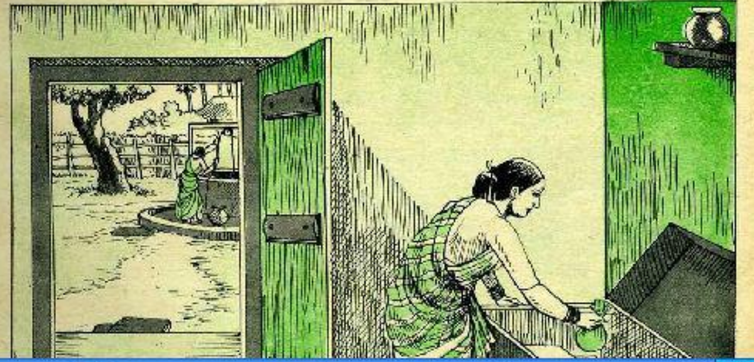
अशाप्रकारे रुपयांच्या आशेने शांताबाईच्या मनांत नाही नाही त्या गोष्टी येऊ लागल्या. त्याच दिवशी पार्वतीबाई मागीलदारी विहिरीवर पाणी भरावयास गेली आहे हे पाहून शांताबाईने पार्वतीबाईच्या घरांत मांजराच्या पावलाने प्रवेश केला आणि ती रुपयांची पुरचुंडी घेऊन चुपचाप पसार झाली.

पार्वतीबाईने जेव्हां पेटी उघडून पाहिले तेव्हां तिला ती पुरचुंडी दिसली नाही. तिला फार वाईट वाटले. तिने हे शांताबाईला जाऊन सांगितले.

शांताबाई चिंतित होऊन म्हणाली– "अगबाई, हा काय अन्याय? मी माझ्या मुलीच्या लग्नाचा खर्च कसा तरी भागवीन, तुम्ही हे हजार रुपये घेऊन जा."

"असे काय म्हणता. असे काय म्हणता. मुलीचे लग्न तर टाळता येणार

नाही. एक हजार रुपयांनी काय माझे दारिद्रय थोडेच जाणार आहे." पार्वतीबाई म्हणाली.

शांताबाईचे पार्वतीबाईच्या घरात चुपचाप येणे व रुपयांची पुरचुंडी घेऊन जाणे, राजाचे दोन शिपाई पाहऱ्यावर होते त्यांनी पाहिले होते. काही वेळानंतर त्यांनी शांताबाईच्या घराची झडती घेतली. तेव्हां त्यांना ती दोन हजार रुपयांची पुरचुंडी मिळाली. शांताबाई व पार्वतीबाई यांस शिपाई राजाकडे घेऊन गेले. राजा पार्वतीबाईला म्हणाला–"मी तुला दोन हजार रुपये दिले होते. ते दोन हजार रुपये शांताबाईच्या घरांत शिपायांना मिळाले. आपसांत मैत्रीचे सोंग करून शांताबाईने पार्वतीबाईचा विश्वासघात केला. म्हणून शांताबाईस शिक्षा करतो."

शांताबाईचा थरकांप उडाला आणि तिने अपराध कबूल केला. ह्यावर पार्वतीबाई म्हणाली–"महाराज, आपल्या शिपायांची यात चूक आहे. मीच शांताबाईला मुलीच्या लग्नासाठी एक हजार रुपये देण्याचे ठरविले होते, पण तेवढ्याने तिचे काम भागणार नाही असे वाटल्यावरून मीच तिला दोन हजार रुपये देऊन तिला मदत केली."

राजाला हे कळून आले की, पार्वतीबाई शांताबाईची चूक लपविण्यासाठी स्वतः खोटे बोलत आहे. राजाने पार्वतीबाईच्या ईमानदारीची आणि उदारतेची प्रशंसा केली. या दोन हजार रुपयांच्या बरोबर आणखी एक हजार रुपये तुम्हाला बक्षिस म्हणून देत आहे. हे सर्व रुपये तुम्ही आपल्या जवळ ठेवा आणि शांताबाईच्या मुलीचे लग्न पार पडल्यावर शांताबाईच्या मनांतील दुष्ट हेतू दूर करण्याची जबाबदारी तुमच्यावरच टाकीत आहे.

पार्वतीबाई राजाला नमस्कार करून घरी यावयास निघाली तिच्या पाठोपाठ शांताबाईपण पश्चात्तापाने मान खाली घालून निघाली.

दासीपुत्र

ब्रह्मदत्त काशीच्या राज्यावर राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी एका श्रीमंत घरी अवतार घेतला. लग्नाचे वय झाल्यावर त्यांचे लग्न झाले. काही काळ लोटल्यावर त्यांना एक मुलगा झाला. त्याच दिवशी त्या घरातल्या दासीला सुद्धा एक मुलगा झाला. त्याचे नाव कटाहक असे ठेवण्यात आले.

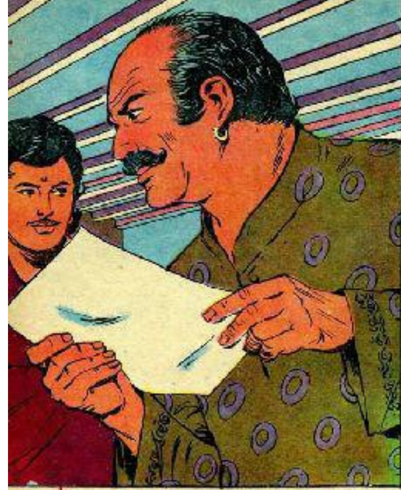
श्रीमंताचा मुलगा व दासीपुत्र कटाहक दोघांची वाढ हळूहळू होत गेली. श्रीमंताचा मुलगा विद्याभ्यासासाठी जाई तेव्हां कटाहक त्याची पाटी व पुस्तके वगैरे घेऊन जाई. ओघा ओघाने श्रीमंतचा मुलगा जे शिकत गेला. तसाच कटाहक सुद्धा अनायास शिकत गेला.

हळूहळू कटाहकला सुशिक्षित व हुशार म्हणून प्रसिद्धी मिळू लागली. म्हणून त्याला एखाद्या नोकरासारखे राहणे बरे वाटेनासे झाले. आपण आपल्या विद्वत्तेला अनुरूप असे समाजात स्थान प्राप्त केले पाहिजे. म्हणून त्याने एक उपाय करण्याचे आपल्या मनाशी ठरविले.

काशीपासून काही कोस अंतरावर प्रत्यंत नावाच्या देशात बोधिसत्वांचा एक लक्षाधीश मित्र रहात होता. त्याच्या नावें कटाहक ने एक पत्र लिहून खाली बोधिसत्वांची सही केली. पत्रातील मजकूर असा होता.

"मी आपल्या मुलाला आपल्याकडे पाठवीत आहे. आपण परस्परांशी नाते जमवून घ्यावे असे मला वाटते. म्हणून आपण माझ्या मुलाशी मुलीचे लग्न करून देऊन माझ्या मुलाला स्वतः कडेच ठेवून घ्यावे. मी फुरसत काढून आपणांस भेटायला येईन."

असे पत्र लिहून कटाहकने मालकाची सही केली व खाली त्यांची मोहोर सुद्धा

लावली. नंतर मालकाच्या तिजोरीतून त्याला हवे होते तेवढे पैसे काढून घेतले आणि प्रत्यंत देशी निघून गेला. तेथे त्या लक्षाधीश मित्राला भेटून ते त्याने पत्र दिले.

लक्षाधीश मित्राने पत्र वाचले व त्याला आनंद झाला. त्याने एका चांगल्या मुहूर्तावर आनंदाने कटाहक बरोबर आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

तेव्हां पासून कटाहकच्या सेवेला अनेक नोकरचाकर हजर राहू लागले. त्याला जेवायला दररोज पंचपकान्ने येऊ लागली. तो ऐशआरामात बुडून गेला. तरी तो दररोज चिडून म्हणू लागला—"काय पण हा प्रत्यंत देश आहे. येथील लोकांना सभ्यता म्हणजे काय असते हे सुद्धा कळतच नाहीसे दिसतं आहे. हे काय जेवण झालं? आणि ही काय वस्त्रं झाली? असला रांगडेपणा व रानटीपणा कोठे पूर्वी पाहिला नाही."

कटाहक बरेच दिवस न दिसल्यावर बोधिसत्वांना त्याची काळजी वाटू लागली. कोणाला तो कोठे गेला होता, माहीत नव्हते. म्हणून त्याच्या शोधार्थ बोधिसत्वांनी चारी दिशांना नोकर पाठविले. त्यापैकी एकाने प्रत्यंत देशात जाऊन ह्या गोष्टीचा शोध लावला की कटाहकने आपले नाव बदलून एका लक्षाधिशाच्या मुलीशी लग्न करून घेतले आहे आणि तो स्वतःला काशीच्या कोठल्या तरी श्रीमंताचा मुलगा असल्याचे सांगत होता.

ते ऐकून बोधिसत्वांना फार वाईट वाटले. ते स्वतः कटाहकला घेऊन येण्यासाठी प्रत्यंत देशाकडे निघाले. बोधिसत्व स्वतः येणार हे कळल्यावर कटाहकची घाबरगुंडीच उडाली. प्रथम त्याने पळून जाण्याचे ठरविले. मी असे केल्याने आपलेच नुकसान होईल व कोणत्याही प्रकारचा फायदा होणार नाही. असा विचार करून त्याने आपल्या मालकाला खरी गोष्ट सांगून टाकण्याचे ठरविले.

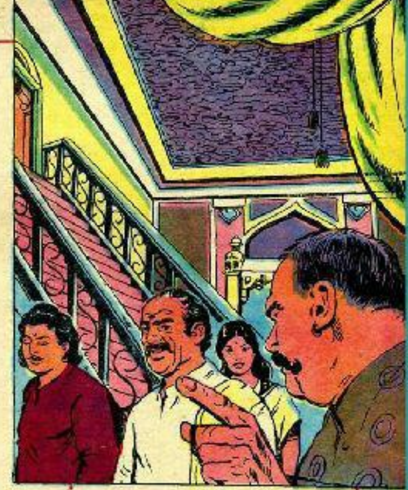
आपल्या मालकाकडून लक्षाधीशाला सर्व कळण्यापूर्वीच त्यांना स्वतःच सर्व सांगून मोकळे व्हावे व त्यांची माफी मागावी असेही त्याने ठरविले.

परंतु आपल्या मालकाबरोबर नोकरासारखे वागताना पाहून सर्व आपल्या विषयी नाही त्या शंका करू लागतील असा विचार करून तो स्वतःच आपल्या नोकरांना म्हणाला—"मी इतर लोकांच्या मुलांसारखा नाही. मी आपल्या वडिलांना देवासारखे मानतो. माझे वडील जेवायला बसले म्हणजे मी त्यांना पंख्याने वारा घालतो. त्यांना पाणी वगैरे काही लागल्यास स्वतः आणून देतो." या शब्दात तो त्यांनी स्वतः व नोकर मार्फत काम कसे केले जाते, हे सांगितले.

त्यानंतर कटाहक आपल्या सासऱ्याला जाऊन म्हणाला—"माझे वडील येत आहेत. मी त्यांना आणायला थोडा पुढे जातो आणि घेऊन येतो."

लक्षाधीश सासऱ्याने होकार दिला.

कटाहक बोधिसत्वांना नगरा बाहेरच भेटला, त्यांचे पाय धरून आपल्या कुकर्माबद्दल पश्चात्ताप व्यक्त केला आणि क्षमा मागून या संकटातून वांचविण्याची विनंती केली. बोधिसत्वांनी त्याला अभयदान दिले. त्यानंतर कटाहक बोधिसत्वां-

बरोबर आपल्या सासऱ्याच्या घरी निघून गेला.

लक्षाधीश मित्र बोधिसत्वांना भेटला. त्याला मित्र घरी आल्याबद्दल परमानंद झाला. म्हणाला—"तुमच्या इच्छे प्रमाणे माझ्या मुलीचे लग्न आपल्या चिरंजीवांशी करून दिले."

बोधिसत्वांनी मनाचे समाधान झाल्यासारखा अभिनय केला आणि कटाहक जवळ स्वतःच्या मुलाशी बोलतात तसेंच बोलले. त्यानंतर त्यांनी लक्षाधीशाच्या मुलीला बोलावून विचारले—"मुली माझा मुलगा तुझ्याशी योग्य प्रकारे वागतो की नाही?"

ती म्हणाली–"त्यांच्यात तशी कोणत्याही तऱ्हेची उणीव नाही. परंतु त्यांना उत्तमोत्तम पदार्थही रुचकर वाटत नाहीत. पंचपक्वान्ने वाढली तरी त्यांत काही तरी दोष काढतातच. यांना कोणकोणत्या प्रकारचे आणि कशा प्रकारचे पदार्थ आवडतील हेच मला कळत नाही."

"होय, तो असाच आपल्या घरीसुद्धा खाण्यापिण्याच्या पदार्थात एक न एक दोष काढून घरांतील लोकांना त्रास देत असे. म्हणून खायला बसतांना तो त्यात काही दाखवू लागला की तू मी सांगतो तो श्लोक म्हणत जा. मी तो श्लोक तुला लिहून देतो. तू तो पाठ करून ठेव. तू तो म्हण, म्हणजे तो दोष काढण्याचे सोडून देईल. तू जे वाढशील ते आनंदाने खाईल." असे सांगून बोधिसत्वांनी तो श्लोक लिहून दिला.

त्यानंतर बोधिसत्व काशीला परतले. ते निघून गेल्यावर कटाहक जास्तच शेफारला. तो जास्तच तक्रारी करू लागला. तो प्रत्येक खाद्य पदार्थात काहीना काही दोष काढू लागला.

एके दिवशी त्याच्या तोंडून तक्रार ऐकताच त्याच्या बायकोने हा श्लोक म्हटला–

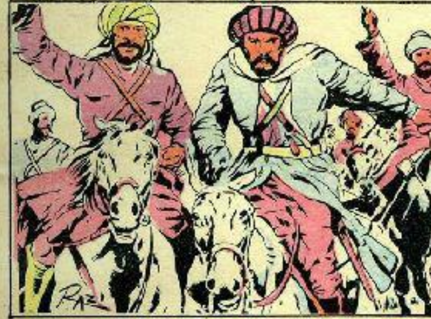
"बहूंपि सो विकत्थेय्य अंञम्
जनपदं गतो,
अन्वागंत्वान दूसेय्य भुंज
भोगे कटाहक!

(कटाहक अनेक प्रकारे शिव्याशाप खाऊन, परस्थानी दुसऱ्याची निंदा करीत सर्व प्रकारे सुखोप भोग ग्रहण करीत आहे.)

कटाहकाच्या बायकोला या श्लोकाचा अर्थ माहीत नव्हता. परंतु कटाहकला मात्र वाटले की त्याच्या मालकाने आपले नाव आपल्या बायकोला सांगून सर्व रहस्य-स्फोट केला आहे.

त्यानंतर पुन्हां कधी जेवतांना कोणत्याही पक्वान्नाला नावे ठेवली नाहीत, उलट आनंदाने सर्व खाऊ लागला आणि सुखा-समाधानाने राहू लागला.

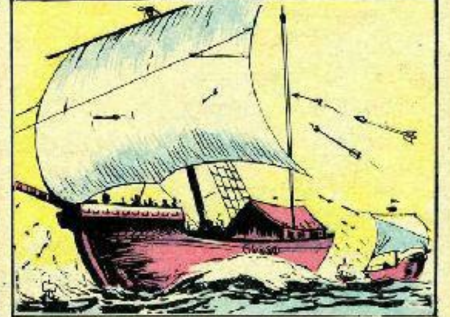

हल्ला-प्रतिकार

सहाव्या शतकात महंमद पैगंबराने जो नवीन धर्म स्थापन केला तोच इस्लाम विविध भटक्या जातीत इस्लाम मताने ऐक्य स्थापन केले. महंमद पैगंबरानंतर इस्लाम धर्माचे जे आधिकारी पुरुष होते त्यांना खलीफा म्हणत. त्यांनी अनेक देश जिंकले. हिंदुस्थान जिंकण्याची महत्वाकांक्षा पण होती.

त्यासाठी एक चांगली संधी चालून आली. लंकेहून निघून सिंध प्रांतागतच्या समुद्रालगतच्या किनाऱ्यावर जाणारी जहाजे चाच्यांनी लुटली. त्या जहाजात लंकेच्या राजाकडून मिळाल्या भेट वस्तू इराक मधील खलीफाचा प्रतिनिधी अल हजाज याच्यासाठी नेण्यात येत होत्या.

त्यावेळी सिंध प्रदेशावर दाहिर नावाचा राजा राज्य करीत होता. खलिफाने दाहिरला त्या भेटवस्तूंची किंमत भरायला सांगितले. त्याला नकार देऊन दाहिर राजाने कळविले की चाच्यांच्या हल्ल्याशी त्याचा किंवा त्याच्या राज्याचा काही एक संबंध नव्हता. जहाज सुरक्षितपणे नेण्याची जबाबदारी त्यांचीच स्वतःची होती.

ते उत्तर मिळाल्यावर अल हजाजयाने सिंध राज्यावर मोठ्या सैन्यानिशी स्वारी केली. दैबालच्या रणांगणावर भयंकर युद्ध झाले. दाहिरला या युद्धाची कल्पनाही नव्हती म्हणून तो तयार नव्हता. तरी त्याने निकराची लढाई लढून शत्रूच्या पराभव केला. त्या युद्धात त्याच्या शूर सरदारांना वीरगती प्राप्त झाली.

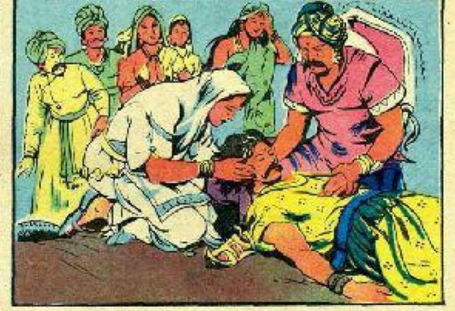
पराभवाची वार्ता कळल्यावर अल हजाज चिडला. त्याने खलीफाजवळ मदत मागून मोठे सैन्य उभे केले आणि आपला जावई महंमद बिन कासिम याला सेनापती नेमले. कासिम शूर होता व युद्धकुशलही होता. त्याने दैबावर पुन्हा स्वारी केली.

धन लोभी काका कोटाल नामक एका सामंताला कासिमने फितूर करून घेतले. कोटालने खोटा प्रचार सुरू केला की दाहिर राजाचा पराभव होणार असे ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तविले आहे. म्हणून दाहिरच्या सैन्याचा उत्साह भंग झाला. काही सरदार शत्रूला फितूर झाले.

अशा अवघड परिस्थितीतही दाहिर राजाने शौर्य व साहस दाखवून युद्ध केले. परंतु तो जखमी झाला आणि त्याला त्याचे स्वामिभक्त सैनिक चोर वाटेने किल्ल्यात घेऊन गेले. परंतु तेथे पोचल्यावर दाहिर मरण पावला. त्याची राणी शोक करीत बसली नाही. तिने खड्ग धारण केले.

किल्ल्याच्या बुरजावर उभी राहून तिने आपल्या सैनिकांना प्रोत्साहन दिले. अशा तऱ्हेने तिने शत्रूचा हल्ला काही काळ अडविला. परंतु शत्रू असंख्य होते आणि ते किल्ल्यात शिरले. राणीने सैन्याला प्रोत्साहन देऊन खड्ग व तेलात भिजविलेल्या वस्तू पेटवून शत्रूवर टाकविल्या.

परंतु शत्रुसैन्य किल्ल्यात शिरलेच व एकामागून एका इमारतीवर अधिकार करू लागले. आपला पराभव निश्चित असल्याचे राणीने ओळखले व ती अंतःपुरातील स्त्रियांबरोबर एका दालनात गेली व त्याला आग लावली. किल्ला शत्रूने सर केला तेव्हां त्या दालनांत भस्मीभूत स्त्रियांचे देह व शत्रूला पहायला मिळाले.

विजयी कासिमने बाकी नागरिकांपैकी तीस हजार लोकांना गुलाम करून इराक देशाला परतला. त्यांत दाहिर राज्याच्या दोन लहान मुली सुद्धा होत्या. कासिमने खलीफाला त्या भेट म्हणून दिल्या.

त्या तरुण राजकन्यांना पाहून खलीफाने त्यांच्याशी लग्न करून घेण्याचे ठरविले. परंतु त्या राजकन्यांनी, कासिमने त्या पूर्वीच त्यांच्याशी विवाह केला असल्याचे सांगितले. ते कळल्यावर खलीफा संतापला व त्याने कासिमला एक कातड्याच्या पिशवीत कोंडून समोर हजर करायला सैनिकांना हुकूम केला.

सैनिक कासिमला कातड्याच्या पिशवीत धरून घेऊन जात असतां तो वाटेतच गुदमरून मरण पावला. ते कळल्यावर दाहिरच्या मुलींनी खलीफाला कासिमने त्यांच्याशी ही गोष्ट खोटी सांगितल्याचे कळविले. त्याने आमच्या वडिलांचे राज्य नष्ट केल्याबद्दल आम्ही त्याच्यावर अशाप्रकारे सूड उगवला. तेव्हां संतापून खलीफाने दोघींना जिवंत पुरण्याचा शिक्षा केली.

दुःखी कष्टी

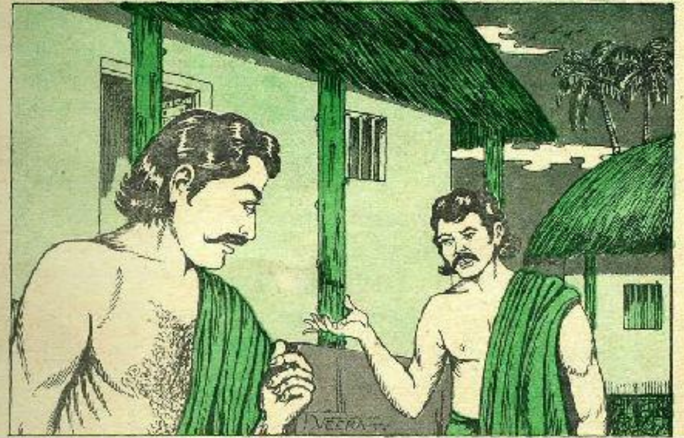
मोलमजुरी करून पोट भरणाऱ्या राघोबाला दुःखी कष्टी पाहून त्याच्या मित्राने,–विठोबाने त्याचे कारण विचारले.

"काय सांगू, मित्रा! माझे मालक मला जी मजूरी म्हणून देतात ती माझ्या रोजच्या जेवण-खाणास पुरेशी नाही. जर तुझ्या सारख्या मित्राने माझ्या मालकाकडे माझ्यासाठी शब्द टाकला तर कदाचित मालक मजूरी वाढवून देण्याची शक्यता आहे. कृपा करून माझ्यासाठी एवढे कर ज्यामुळे तुझ्या पदरी पुण्य पडेल. जेवणखाण तुटल्यामुळे शरीरांत ताकतच उरली नाही. म्हणून कामावर जाणे ही बंद करावे लागत आहे." राघोबा अगदी विनयपूर्वक म्हणाला.

हे ऐकून विठोबाने राघोबाच्या मालकाशी बोलणे करून एक दिवस त्याची मजूरी वाढवून घेतली.

मजूरी वाढवून मिळाल्यानंतरही राघोबाला दुःखी कष्टी पाहून आश्चर्य वाटले आणि त्याने त्याचे कारण विचारले.

"विठोबा, काय सांगू? कधीही कामाचा खाडा करू नये असे वाटते, पण खाडा केला तर नुकसान होईल हेच चिंता करण्याचे कारण." राघोबाने उत्तर दिले.

मूर्खपणा अंगाशी आला

एका खेड्यांत शंभू नावाचा एक गरीब युवक रहात होता. त्याचे कोणी सगे-सोयरे नव्हते, शिवाय स्वतःचे पोट भरण्यासाठी कामधंदा करण्याची पण त्याच्या अंगी कुवत नव्हती.

एक दिवस गावांतील म्हातारी मंडळी, एका पिंपळाच्या झाडाखाली रात्रीच्या वेळी जमली. इकडच्या तिकडच्या गप्पा गोष्टी करीत होती.

गप्पा मारता मारता त्या गरीब युवका-विषयी पण चर्चा सुरु झाली. त्या सर्वांनी ठरविले की याला काही तरी उद्योग मिळवून देऊ त्याच्या पोटापाण्याची व्यवस्था लावाणे हे आपणा सर्वांचे कर्तव्य आहे.

दुसऱ्या दिवशी त्यांनी शंभूला बोलावून सांगितले की रोज प्रत्येक घरी एक कावड पाणी भरावयाचे. शंभर घरी रोज पाणी भरले पाहिजे. या बद्दल रोज कोणीतरी जेवावयास वाढेल आणि सर्व देवू मिळून तुला एक घर पण बांधून जण.

शंभू ठरल्याप्रमाणे त्या शंभर घरी काव-डीने पाणी भरू लागला, यांत त्याचा सबंध दिवस जाऊ लागला.

अशाप्रकारे पुष्कळ दिवस झाले. एके दिवशी रात्री ते सर्व म्हातारे पिंपळाच्या पारावर बसून गप्पागोष्टी करीत होते. ह्यावेळी शंभू दूर बसून ह्या गप्पा ऐकत होता.

त्या गांवातील जुन्या शिवालया विषयी गप्पा चालल्या होत्या. एक म्हातारा म्हणाला की या शिवालयांत एक शिलालेख आहे व त्यावर काही वाक्ये लिहिलेली आहेत. ती वाक्ये म्हणजे–"जो कोणी ह्या शिवलिंगावर एकशेपन्नास घागरी पाण्याचा अभिषेक करील, तो राजा होईल."

त्या म्हाताऱ्यांपैकी एकाने म्हटले की ही शिलालेखाची गोष्ट अगदी खोटी आहे. निव्वळ लोकांची दिशाभूल करणारी आहे.

तो थट्टेत म्हणाला–"जर दीडशे घागरी पाण्याचा अभिषेक करून कोणी राजा होत असेल तर प्रत्येक जण राजा होण्याचा प्रयत्न करील व राजा होईल."

काही वेळ या विषयांवर वादविवाद सुरू झाला आणि सर्वांनी ठरविले की ही गोष्ट अगदी खोटी आहे. लोकांची फसवणूक करणारी गोष्ट आहे.

हा सर्व विवाद शंभूने ऐकला. त्याला रात्री झोप आली नाही. तो विचार करुं लागला–"हा शिलालेख खोटा कसां असू शकेल? या म्हाताऱ्यांच्या अंगी दीडशे घागरी पाणी आणून अभिषेक करण्याची ताकत नाही म्हणून हे लोक असे म्हणत आहेत व या शिलालेखाची थट्टा करीत आहेत."

सरते शेवटी शंभूने विचार केला–"माझा धंदाच पाणी भरण्याचा आहे. तर मग आणखी दीडशे घागरी भरून पाणी आणून शिवलिंगावर अभिषेक करणे हे अवघड काम नाही. शिवाय अभिषेक केल्याने राजा होईन नाहीतर निदान शंकराची सेवा केल्याबद्दलचे पुण्य तर मिळेल." असा विचार करून शंभूने अभि-षेक करण्याचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी सर्व शंभर घागरी पाणी भरल्यानंतर शंभूने शिवलिंगावर अभिषेक करण्यास सुरवात केली.

एकशे चाळीस घागरी पाण्याचा अभि-षेक केल्यावर त्याच्या डोळ्या समोर काजवे चमकू लागले. थकल्यामुळे पाय लटपटु लागले. तरी सुद्धा त्याने निर्धार केला की आता फक्त दहाच घागरी पाण्याचा अभिषेक शिल्लक राहिला आहे, तो पण पुरा करूं या, जरा सावकाशपणे केले म्हणजे झाले. परंतु पुढील आठ घागरी पाणी आणी आणी पर्यंत तो चांगलाच दमला,

धापा टाकीत त्याने एकदां शिवलिंगाकडे पाहिले आणि पुन्हा स्वतःला सावरू लागला.

तो विचार करु लागला–"एकशे अट्ठेचाळीस घागरी पाण्याचा अभिषेक केल्यानंतर सुद्धां त्याला राजा होण्याची काहीच लक्षणे दिसली नाहीत. तेव्हां त्याला वाटले की ते म्हातारे जे म्हणत होते शिलालेख खोटा आहे, ते खरे असावे. तरी पण उरलेल्या दोन घागरी पाणी आणून अभिषेक पुरा करूया. यातून काही झाले तर झाले नाहीतर हे शिवलिंग फुटून जाईल. यावर गांवातील लोक मला शिव्या देवोत किंवा ठार करोत. असा विचार मनांत आणून रागाच्या भरात दोन घागरी पाणी आणून त्याने शिवलिंगावर ओतले.

शिवलिंगावर दोन घागरी पाणी ओतल्याबरोबर शिवलिंगाचे दोन भाग झाले व मधून एक त्रिशूळधारी शंकर प्रकट झाला. शंभू हे पाहून थरथर कांपू लागला. शंकराने रागाच्या भरात शंभूस धमकाविले.

"अरे शंभू, तू मूर्ख आहेस. अगदी बुद्धु आहेस. बुद्धिवंताचे काम आहे की जे काही काम करावयाचे ते श्रद्धापूर्वक आणि भक्तिभावनेने करावे आणि त्यानंतर फळाची आशा करावे, परंतु तू आपल्या मूर्खपणामुळं केलेल्या कामाचे फळ मिळवू शकला नाहीस. जर उरलेल्या दोन घागरी पाणी भक्तिपूर्वक ओतल्या असल्यास तर खात्रीने राजा झाला असतास! आतां तू येथून चुपचाप चालता हो."

हे सर्व झाल्यावर शंभू शरमेने मान खाली घालून शिवालयातून बाहेर जाणार होता, तेवढ्यात तेथील शिवलिंग व शिलालेख अदृश्य झाले.

शंभूने गांवातील त्या म्हाताऱ्यांना ही गोष्ट सांगितली. त्यांना आश्चर्य वाटले. सर्व शिवालयाकडे येऊन पहातात तर काय खरोखरच शंभूने सांगितल्याप्रमाणे शिवलिंग व शिलालेख नाहीसे झालेले त्यांना दिसले.

मोठी रेघ व लहानरेघ

रघूकाका गावातले एक सुशिक्षित सामान्य स्थितीचे गृहस्थ होते. त्यांना दोन मुलगे होते.

मुलं लहान असतां रघूकाका फळ्यावर एक रेघ काढून मुलांना म्हणत ही रेघ पुसायची नाही आणि ही लहान करून दाखवा पाहू. तेव्हां धाकट्या मुलाने त्या रेघेशेजारी एक लांब रेघ काढली व पहिली लहान असल्याचे साबीत केले.

मुलं मोठी झाली. त्यांची लग्नं झाली आणि निरनिराळी घरं भाड्याने घेऊन ती राहूही लागली. रघूकाका पेन्शन घेऊन आपल्या थोरल्या मुलाकडे येऊन राहू लागले. सासवासुनांचं रोज चालू असलेलं भांडण पाहून रघूकाका धाकट्याकडे येऊन राहू लागले.

परंतु तेथेदेखील त्यांना सुख लाभले नाही. धाकटी सून सासूसासऱ्याची फिकीर करीत नसे. शेवटी मुलाने व सुनेने मिळून त्या दोघांना घरात राहणे नकोसे करून सोडले.

म्हणून रघूकाकांनी थोरल्या मुलाकडे पुन्हां बिऱ्हाड हलविले. त्याच्या घरीच जास्त सुख मिळत असल्या भासले.

त्यानंतर रघूकाका गावाच्या मित्रांना सांगत–"माझा मोठा मुलगा आणि सून म्हणजे रत्नं आहेत रत्नं! आम्हां दोघां म्हाताऱ्यांना सांभाळून आहेत. कोणत्याही गोष्टीची कमतरता भासू देत नाहीत. अगदी आनंदाने राहातो आहों!"

ते कानावर आल्यावर मोठा मुलगा वडिलांना एकदा म्हणाला–"बाबा! त्यात मोठेसे ते काय हो? एका रेघेसमोर दुसरी लहान झाली, त्यात नवल ते काय?"

चलाख भुते

सदाशिव घाई करीत होता. तो त्याच्या बायकोला म्हणाला–"अग, पार्वती, जरा आटपतं घे की! गाडीवाला उशीर झाला म्हणून ओरडतो आहे!"

खरं बोलायचं म्हणजे पार्वतीला तो प्रवास नको होता. तरी सदाशिव ओरडतच होता–"तू म्हणजे एक हळूबाई आहेस! आज आपण शहराच्या गावी गेलेच पाहिजे."

दुसऱ्याच दिवशी त्यांच्याच गावी त्याच्या मित्राच्या बहिणीचे लग्न होते. गावात राहिला असता तर कोणती तरी भेट किंवा कापड बिपड द्यावे लागले असते. तो व्यर्थ खर्च टाळता आला तर टाळण्याच्या हेतूने परगावी निघून जाण्यासाठी सदाशिव घाई करीत होता. त्याने आपल्या मित्राकडे निरोप धाडला की सासऱ्याची तब्येत एकाएकी बिघडल्यामुळे बायकोबरोबर सासुरवाडी जावे लागत आहे.

पार्वतीला ते मुळीच आवडले नाही. सदाशिव तिची समजून घालण्यासाठी म्हणाला–"परवाच आपल्या लग्नाला एक वर्ष पुरं होतं आहे. शहरांतल्या बाजारांतून नवीन लुगडं तुला घ्यावे म्हणतो! इकडे लग्न होऊन जाईल तो पर्यंत!"

पार्वतीला ते कसे आवडणार? कारण त्यांच्या लग्नात त्याच मित्राने चांदीचे ताट भेट म्हणून दिलं होते. पार्वतीने नवऱ्याला त्या गोष्टीची आठवण करून दिली.

"तू म्हणतेस ते खरं आहे की त्याने आपल्या दोघांच्या लग्नात चांगली भेट दिली होती. परंतु माझ्या बहिणीच्या लग्नात त्याने काय दिलं ग?" सदाशिव चिडक्या स्वरात म्हणाला.

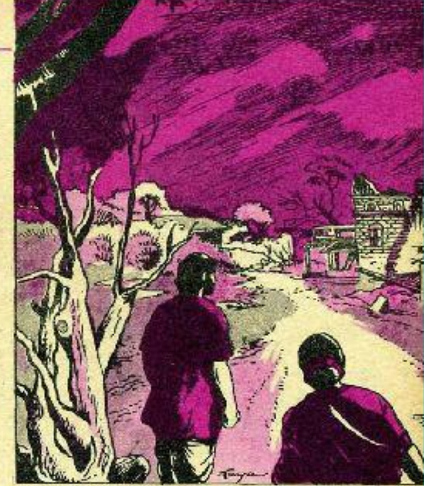
तुमच्या मित्राला आपल्या या प्रवासाचे गुपित कळलं तर त्याला काय वाटेल?" पार्वती म्हणाली.

"तो आहे मूर्ख!" सदाशिव आपल्या हुशारीच्या घमेंडीत म्हणाला.

शेवटी संध्याकाळच्या सुमारास दोघं गाडीत बसून निघाली. उजाडण्यापूर्वी शहरांत पोहोचू असे त्यांना वाटत होते. परंतु अर्ध्या वाटेवर पोचे पोचे तो जोराचा पाऊस पडू लागला. पावसाची झड गाडीत येत होती. दोघं नवरा बायको ओलीचिंब झाली. इतक्यात गाडीचं एक चाक रस्त्याच्या बाजूच्या खड्ड्यात रुतलं आणि त्या पाठोपाठ बैलाचा पाय घसरून तो सुद्धा खाली बसला.

गाडीवाल्याने खूप श्रम करून बैलाला उभं केलं, परंतु एक पाय लंगडा झाल्यामुळे बैलाला पळतां येईना. गाडीवाला चिडून जाऊन सदाशिवाला म्हणाला–"मालक! गाडी पुढे जाणे आतां शक्य नाही. समोर झाडी दिसते आहे, तिच्या पलीकडे एक खेडेगाव आहे, तेथे रात्र काढा. पाहिजे तर गाडी भांड अर्धंच द्या म्हणजे झाले!"

नाइलाज म्हणून सदाशिव गाडीतून उतरला व बायकोला घेऊन झाडीच्या दिशेने चालू लागला. थोडे अंतर चालून गेल्यानंतर विजेच्या चकचकाटात काही घरं दिसली. परंतु तोंपर्यंत अर्धी रात्र उलटली होती रवा कोठेही दिसत नव्हता.

सदाशिव रस्त्याच्या बाजूला एक जुनाट पडके घर दिसले त्याच्या चौथऱ्यावर बसत बायकोला म्हणाला–"रात्र येथेच काढू या."

पार्वतीने लोकांच्या तोंडी ऐकलं होतं व गोष्टीत वाचलंही होतं की जुनाट ओसाड घरात भुतं राहतात म्हणून रात्र त्या घरात काढण्याची गोष्ट ऐकतांच तिच्या अंगाचा थरकाप उडाला.

ती हलक्या आवाजात म्हणाली–"मी कित्येकांच्या तोंडी ऐकलं आहे की भुते अशाच घरात राहतात!"

ते ऐकून सदाशिवाची सुद्धा घाबर गुंडी उडाली. परंतु बायकोसमोर आपली मान खाली होऊ नये म्हणून धिंडस दाखवून

श्रीमती सुधा साने

म्हणाला—"भुतांची भीती आपल्याला नाही वाटत बुवा! मी भुतांचा मारण होम केला आहे! बत्तीस भुतांना जमिनीत पुरून टाकलं आहे. मला पाहतांच भुतं..." असे म्हणत असतांच सदाशिव भडकला आणि ओरडला.

"ओरडून सांगण्याची गरज काय की तुला पाहतांच भुतं पळून जातात म्हणून! तुझ्या गप्पा आम्ही सर्व ऐकल्या. तुला वाटलं का तुझ्या ओरडण्याने आम्ही भ्यालों आणि येथून पळून जाऊ? तुझा तो भयंकर आवाज ऐकून आम्ही सुद्धां ओरडणार होतों, पण आमची बोबडीच वळली." भुतं म्हणाली.

भुतं पाहून पार्वतीला कापरंच भरलं. सदाशिवाच्या घशाला कोरड पडली. तरी त्याने धाडस करून व रागाचा आव आणून भुतांना विचारले—"काय रे! तुम्ही मला काय समजलात? माझ्या समोर यायची तुम्हांला हिंमतच कशी झाली?"

"मालक, आमच्यावर असे रागावू नका! आम्हाला मारण होम करून ठार करू नका. आम्हांला आपल्या वाटेने पळून जाऊ द्या!" एका भुताने विनवणी करीत विचारले."

"आम्हांला जिवानिशी सोडा, आम्ही आयुष्यभर आपलं गुणगान करूं." दुसरे भूत म्हणालं.

तेव्हां सदाशिवला वाटलं की ही भुत अगदी भोळी व मूर्ख दिसत आहेत. तो दरडावून म्हणाला—"माझ्या दृष्टीस जे जे भूत पडते त्याला मी जिवानिशी सोडणार नाही. नाइलाज, माझी ती जुनी संवय आहे, मी कोणाला सोडणार नाही."

"फक्त आजची रात्र ती संवय विसरा आमच्याकडे दयेच्या नजरेनं पहा. या बद्दल आम्ही, जवळ जेवढे सोने राखून ठेवले आहे, ते सर्व तुम्हांला देऊ." भुतांनी पायां पडून विनंती केली.

सदाशिव मनातल्या मनात खूप झाला, परंतु वरकरणी कठोर आवाजात म्हणाला—

"बोला, कोठे ठेवलं आहे, तुम्ही ते सोने लपवून! मला सोन्याची गरज नाही, परंतु तुमची कींव आली म्हणून विचारले."

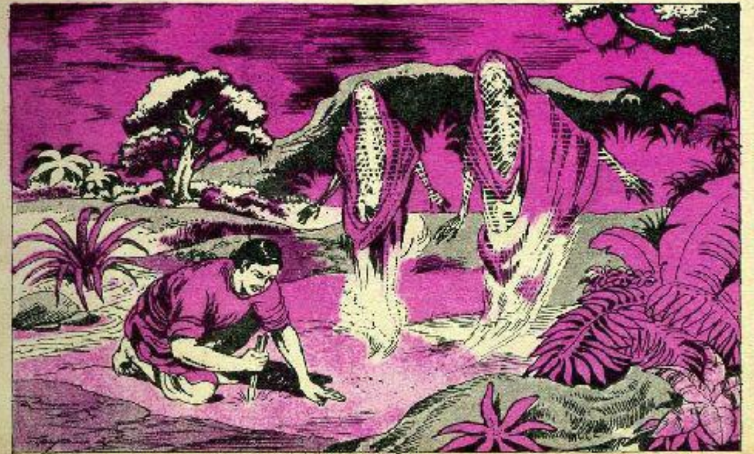
"मालक, तुम्ही उदार दयाळू आहां, चला आमच्याबरोबर!" असं सांगून भुतं जाऊ लागली.

सदाशिवसुद्धा त्यांच्याबरोबर निघाला. पार्वती घाबरून जाऊन म्हणाली—"तुम्हांला वेडबीड तर नाही लागलं? तुम्ही मला एकटीला येथे सोडून त्या भुतांच्या मागे निघालात काय?"

"अग, वेडे, तू थोडावेळ येथे बसून रहा, ही भुते मूर्ख दिसत आहेत! मी हा आलोंच परत, येताना पुष्कळसे सोने घेऊन येईन. तुझ्या नशिबी सोन्याचा कंबरपट्टा लिहिलेला आहे. कपाळावर लिहिलेले कोणी पुसू शकेल का?" असे सांगून सदाशिव भुतांच्या मागोमाग निघून गेला.

भुतं सदाशिवाला घेऊन गेली तेथे जमिनीवर गालिचासारखं मऊ गवत उगवलेले होतं. जागोजागी कांटेरी झुडपंसुद्धा होती. ती म्हणाली—"तुम्ही येथे खणून पहा, मिळेल तेवढं सोनं घेऊन जा, तुम्हांला उचलून नेववेल तेवढे! तुम्ही आम्हांला जीव दान दिलं आहे. आम्ही तुमच्या या उपकारापासून कधी उतराई होणार नाही." असे सांगून भुते अदृश्य झाली.

सदाशिवने एक अणकुचीदार फांदी तोडून घेतली व तिच्या टोकाने जमीन खणू लागला. दोन अडीच फूट खणल्यावर

त्याला एक सोन्याचं नाणं सापडलं. ते बाजूला ठेवून तो हाताच्या बोटांनी भुसभुशित जमीन खणू लागला. थोड्यावेळाने त्याच्या हाताला सोन्याची नाणी लागली.

थोड्या वेळाने सदाशिवाजवळ सोन्याच्या नाण्यांचा एक ढीग झाला. तरी सदाशिव लोभाला बळी पडून जमीन उकरीत राहिला.

इतक्यांत हा प्रश्न ऐकून तो चकित झाला. कोणी विचारीत होता–"कोण आहे तो? येथे काय खणतो आहे?"

तोंपर्यंत उजाडू लागलं होतं. प्रश्न विचारणारा गावाचा पाहरेकरी होता.

सदाशिवने चटदिशी खांद्यावरचं उपरणे त्या नाण्यांवर टाकलं. पाहरेकऱ्यांपैकी एकानं ते उपरणे बाजूला सारून पाहिलं आणि चकित होऊन ओरडला. ढिगाकडे पाहून सदाशिवाला चक्कर आल्यासारखं झालं. रात्रभर ती सोन्याची नाणी आहेत, असे समजून तो आनंदाने नाचत होता. खरोखरी ते हाडाचे तुकडे होते. तो खरोखरी त्यावेळी स्मशानात होता. त्याने खणली होती ती जागा जुन्या काळातली कोणाची तरी समाधी होती.

त्यानंतर पाहरेकऱ्यांनी सदाशिवाला अटक करून गावाच्या पोलीस पाटलासमोर उभे केले. पार्वती दुरून हे सर्व पहात होती. तिने डोळ्यांत पाणी आणून सर्व रडकथा पाटलाला सांगितली.

पाटलाला पार्वती म्हणाली ते सर्व खरं वाटलं. तो सदाशिवाला दटावून म्हणाला– "तू स्वतःला मोठा शहाणा समजून आपल्या मित्राला आणि भुतांना फसवायला निघाला होतास आणि स्वतः संकटात सापडलास. तुला वाटत होतं की भुतं मूर्ख असतील, परंतु ती वस्ताद निघाली व तू मूर्खात काढला गेलास. निदान या अनुभवावरून तरी आपला शहाणपणा सोडून दुसऱ्याशी प्रामाणिकपणाने वागायला शीक!"

सदाशिवने चुकीची माफी मागितली आणि पाटलाच्या मदतीने भाड्याची गाडी करून आपल्या मित्राच्या बहिणीच्या लग्नसमारंभाला हजर राहण्यासाठी निघाला.

आचारीकी वैद्य

रघुनाथराव नांवाच्या एका श्रीमंत माणसाच्या घरी नारायण नावाचा एक आचारी होता. तो सैंपाक करण्यात फार हुशार होता. त्याचा सैंपाक स्वादिष्ट होत असे.

एकदां नारायण आपल्या धन्याला म्हणाला–"मालक! माझा मुलगा कचेरीत नोकरी करू लागला आहे, म्हणून मला त्याच्या गावी त्याने बोलावलं आहे!" नंतर तो गेला.

त्यानंतर रामाचारी नांवाचा आचारी रघुनाथरावांकडे आला व म्हणाला–"मालक, आपला सैंपाकी निघून गेल्याचे ऐकून आलो आहे. सैंपाक पाणी सुद्धा करतो."

ते ऐकून रघुनाथरावांना आनंद झाला. सैंपाक करून हा माणूस लहानसहान आजाराचे औषधपाणी सुद्धा करतो, म्हणतो आहे, बरेच झाले. त्यांनी रामाचारीला दुसऱ्या दिवसापासून कामावर यायला सांगितले.

रामाचारी दुसऱ्यादिवशी हजर झाला. तो सैंपाक उत्तम करी. रघुनाथराव पोट भरून जेवीत. परंतु दोन तीन दिवसांनी त्यांचे पोट दुखू लागले. त्यांना अपचनाचा विकार झाला होता. त्यांनी रामाचारीला बोलावून पोट दुखत असल्याचे सांगितले.

रामाचारीने त्यांना तीन पुड्या दिल्या व म्हणाला–"मालक, जेवण झाल्यावर एक पुडी घेत जा." नंतर थोडावेळ थांबून म्हणाला–"मालक, मी आपल्या घरी सैंपाकी म्हणून लागलो आहे, पण ही वैद्यकी मी केली त्याबद्दलही थोडा मोबदला मिळाला पाहिजे."

रघुनाथरावांनी स्मित करून एकेका पुडीबद्दल एकेक रुपया याप्रमाणे ऐकूण तीन रुपये रामाचारीला दिले. तिन्ही

श्री ल. ना. जकाते

पुड्या खाल्ल्यावर रघुनाथरावांची पोट दुखी थांबली. पुढे एका आठवड्याने रघुनाथरावांचे डोके दुखू लागले आणि डोळ्यांसमोर काळोखी आल्यासारखं वाटू लागलं. रामाचारीने मालकाला तीन पुड्या दिल्या आणि तीन रुपये घेऊन निघून गेला.

औषधाला गुण पडला. रघुनाथरावांनी रामाचारीला विचारले–"कायरे, तू सैंपाकी आणि इतकं चांगलं वैद्यकशास्त्र कोठे शिकला?"

पुढे रामाचारी बरेच दिवस रघुनाथरावांच्या घरी सैंपाक करीत राहिला. दर आठवड्याला एकदांतरी त्यांना अपचनाचा विकार होई व डोकं दुखे आणि रामाचारीच्या औषधाने दोन्ही आजार बरे होत.

रघुनाथरावांच्या मनात शंका आली की रामाचारी पैसे मिळविण्यासाठी अन्नात काही तरी घालीत असावा. नारायण सैंपाक करी तोंपर्यंत त्यांना कसलाही आजार होत नसे. परंतु तो गेल्या नंतर व रामाचारी आल्यापासून नित्य आजार येऊ लागला.

तो विचार मनात येतांच त्यांनी रामाचारीला कामावरून काढून टाकले ते कळल्यावर त्यांच्याकडे तीन सैंपाकी एका मागून एक आले.

रघुनाथरावांनी त्यांना विचारले–"तुमच्या पैकी कोणाला चांगल्या सैंपाकाबरोबर औषधपाणी करतां येते?"

दोघांनी सैंपाकाबरोबर औषधपाणी करता येत असल्याचे सांगितले. परंतु तिसरा म्हणाला–"मला फक्त सैंपाक करता येतो."

रघुनाथरावांनी तिसऱ्याला नोकरी दिली. तो चांगला सैंपाक करी आणखी विशेष म्हणजे त्यानंतर रघुनाथराव कधी आजारी पडले नाहीत.

तेव्हां रघुनाथरावांना कळले की रामाचारीने सैंपाक्याचा धंदा पैसे मिळविण्यासाठी केला होता. दोन्ही त्याचे धंदेच होते. ते मला पूर्वी कळले असते तर हा त्रास मला सोसावा लागला नसता.

गणेश पुराण

गणेशचतुर्थीच्या दिवशी संध्याकाळी विघ्ननाश गणनायक आपल्या दांतासारखी पांढरी शुभ्र व बांकदार असलेली चंद्राची कोर पहायला निघाला. वर चंद्राकडे डोळे लागले होते आणि पाय पुढे चालू होते. त्यावेळी तो पंचपक्वान्ने जेवलेला होता. बरोबर उंदीर होताच.

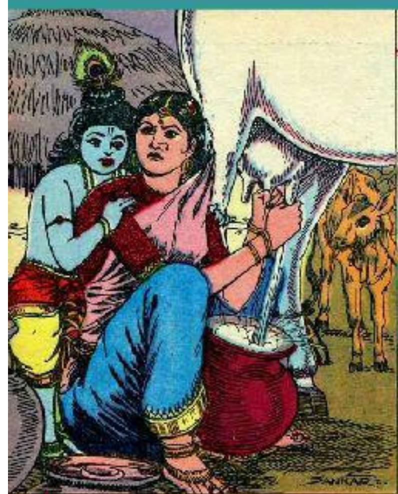
असं सांगतात की द्वितीयेचा चंद्र हे गणेशाचे चिह्न असते. गणपतीच्या कपाळावर चंद्राच्या कोरेसारखे आडवे गंध असते ते चवथीच्या चंद्रासारखेच तर असते. म्हणूनच की काय त्याला भालचंद्र हेही एक नाव आहे.

चालत असतां गणपतीच्या पायाच्या अंगठ्याला एका दगडाची ठेच लागली व तो तोंडघशी पडला आणि त्याचे पोट फुटले. त्यासरशी त्याने खाल्ले सर्व मोदक व लाडू व इतर पक्वान्ने जमिनीवर विखुरली. ते पाहून आकाशातला चंद्र खदखदां हसला. देव धावले व त्यांनी एका मोठ्या सापाचे कातडे आणून त्याने गणपतीचे पोट शिवले.

गणपतीची आई पार्वती, तिला चंद्राचा राग आला. तिने त्याला शाप दिला की गणेश चतुर्थीला कोणी चंद्राचे तोंड पाहिले तर त्याच्यावर खोटा आळ येईल.

गणेशचतुर्थीच्या दिवशी त्या दिवसापासून लोक मुलांना चंद्र दृष्टीस पडू नये याची काळजी बाळगू लागले.

द्वापर युग सुरू झाले. श्रीकृष्ण वसुदेव व देवकीच्या पोटी जन्माला येऊन यशोदेच्या

घरी गोकुळात वाढू लागला. पुढे त्याच्या ज्या लीला झाल्या त्याची लोकांना माहिती आहेत, उदाहरणार्थ पूतनावध, शकटासुर व तृणावर्त राक्षसांचा संहार इत्यादी.

एकदा गणेशचतुर्थी होती. यशोदा कपिला गाईचे दूध काढीत होती. श्रीकृष्णाने आईच्या पाठीवर चढून कासंडीतल्या दुधात चंद्राचे प्रतिबिंब पाहिले आणि टाळ्या वाजवून म्हणाला–"आई! तो बघ चांदू-मामा!" यशोदाने दचकून मुलाला पाठीवरुन उतरविले व पोटाशी धरून म्हणाली–"कान्ह्या, हे काय रे केलेस? त्या मूर्खाचे तोंड तू आज कां पाहिलेस? तुझ्यावर विनाकारण खोटा आळ येईल ना!"

"खोटा आळ म्हणजे ग, काय आई?" कृष्णाने विचारले.

तुला लोक चोर म्हणतील किंवा असाच खोटा आरोप तुझ्यावर लावतील!" यशोदा म्हणाली.

"आई, तू उगाच मनाला लावून घेतेस. बघ! मी दूध दही लोण्याची चोरी केली, तर तो खोटा आरोप होईल का ग?" कृष्णाने खटयाळपणाने विचारले.

"लबाडा, तुझ्या तोंडात एवढे ब्रह्मांड कोठून आले रे?" असे म्हणत यशोदेने बोटे मोडून त्याची दृष्ट काढली.

"आई, तू कधी ब्रह्मांड पाहिले आहेस का?" कृष्णाने विचारले.

"ब्रह्मांडाची गोष्ट राहू दे रे, परंतु तू मोठा झाल्यावर तुझ्यावर खोटा आळ लोक लावतील." असे म्हणत आईने प्रेमाने त्याचा गालगुच्चा घेतला.

"तर मग मोठेपणी मी गणेशचतुर्थीला चंद्राचे तोंड पाहिले पाहिजे, नाही का, आई?" कृष्णाने पुन्हां विचारले.

"मोठा झाल्यावर गणेशचतुर्थीला चंद्राचे तोंड पाहिलेस तर आणखी मोठा आळ येईल." यशोदा म्हणाली. नंतर स्वतः-शीच पुटपुटली–"हे विघ्ननाश गणनायका! माझ्या भोळ्या मुलाने चुकून चंद्राचे प्रति-बिंब पाहिले आहे. त्याला क्षमा कर!"

दुसऱ्या दिवशी बलराम धांवत पळत येऊन आईला सांगू लागला–"आई, आई! छोटा कान्हा माती खातो आहे, बघ! अगदी खरं! मी खोटं नाही सांगत. जाऊन त्याचं तोंड तर पहा!" म्हणून यशोदा धावत कृष्ण माती खात होता तेथे गेली.

कृष्ण त्यावेळी मातीची ढेकळं जमा करीत होता. यशोदेने जवळ जाऊन कृष्णाचा कान धरला व म्हणाली–"उघड तोंड, पाहू दे, किती माती खाल्लीस."

"आई, मी नाही माती खाल्ली, कोणी-तरी खोटी कागाळी केली असेल. कालच तू म्हणाली होतीस ना, की माझ्यावर खोटा आळ येईल म्हणून! मी मातीचे मोदक आणि लाडू करणार आहे बघ. मातीच्या गतपतीला मातीचे मोदकच आवडतील नाही का?" कृष्णाने आईला समजावून सांगण्याचे सोंग केले.

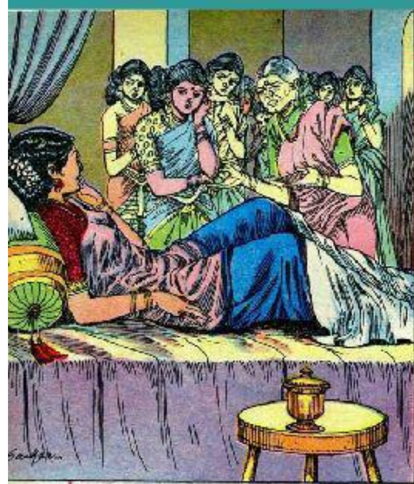
यशोदाने आपल्याच थोबाडीत मारून घेऊन विघ्ननाशाची माफी मागितली व म्हणाली–"बाळा, असं बोलू नये. मातीचा असला किंवा दगडाचा असला तरी देव देवच असतो बाबा! देवा रे देवा! चूक झाली माझ्या पोराची, मुलाच्या वटवटीवर ध्यान देऊ नकोस!" म्हणत यशोदेने डोळे मिटून देवाची विनवणी केली.

"आई, तर मग तू साधे आणि तळून खूप मोदक तयार कर, पाहतो मी की हा लंबोदर किती मोदक खातो ते आणि त्याने खाल्ले नाहीत तर त्याच्या तोंडात कोंबून घालीन!" कृष्ण म्हणाला.

"पुरे झाली तुझी वटवट! पहिल्याने तोंड उघड पाहूं!" असे म्हणत डोळे वटारून यशोदेने कृष्णाकडे पाहिले. तेव्हां कृष्णाने 'आ' करून आईला दाखविला.

तिने कृष्णाच्या तोंडात पाहिले आणि घामाघूम झाली. तिची बोबडीच वळल्या सारखे झाले. दचकून मागे सरकली. तिला कृष्णाच्या तोंडात ब्रह्मांड दिसले. सूर्य, चंद्र व नक्षत्र मंडल सर्व दिसले. त्याचबरोबर

तिच्या पाठीवर चढून दुधाच्या कासंडीत चंद्राचे प्रतिबिंब पाहणारा कान्हापण दिसला. स्वप्न पाहिल्यासारखे झाले. यशोदेला तिने आपल्या चारी बाजूला दृष्टी फिरवून पाहिले, कोणी देवाने आपली माया तर पसरविली नाही? यशोदेला त्या स्थितीत पाहून गोकुळातली मुलं तिच्या चारी बाजूला घोळका करून उभी राहिली. खांबाच्या आड उभा राहून बलराम हंसत होता.

कृष्ण यशोदेच्याकडे भोळया नजरेने पहात विचारू लागला–"आई, तुला माझ्या तोंडात माती दिसली का ग? पहा, पुन्हा पाहिजे तर नीट पहा!" यशोदेला त्याच्या तोंडात मातीच काय सर्व विश्वच दिसले होते. स्वतः कृष्ण मुरली वाजवीत होता व गणनायक तांडवनृत्य करीत होता. कृष्ण एका काळयाकुट्ट नागाच्या फणेवर नृत्य करीत होता. नाग कृष्णाला विळखा घालून बसला होता. यशोदा ते दृश्य पाहून बेशुद्ध होऊन पडली. तिने डोळे उघडून पाहिले तेव्हां तिच्या चारी बाजूला गोपिकांचा घोळका उभा होता. तिने त्यांना विचारले–"मला असे काय होते आहे?"

तिला काही आठवतच नव्हते. तिने काय पाहिले व ती बेशुद्ध होऊन कां पडली काहीच आठवेना. गवळणी म्हणाल्या–"काय ग, झालं तुला? आम्हांला सुद्धा काही कळत नाही! आमच्या घरात चोरी झाली आहे आणि चोरी करणारा दुसरा तिसरा कोणी नसून तुझा लाडका पोरगा आहे. लोणी, साय, दही काही राहू देईल तर ना! तो आपल्या सवंगड्यांना व माकडांना वांटून देत असतां आम्ही आपल्या डोळयांनी पाहिले आहे.

यशोदा चिडली व म्हणाली–"काय म्हणतां, आमच्या घरात दही, लोणी नाही की काय, तुमच्या घरात शिरायला? अर्ध्या गोकुळात मिळणार नाही इतकं दुभतं आहे माझ्या घरात." असे सांगून तिने सर्व गोपींना पळवून लावलं. त्याचवेळी कृष्ण तेथे मांजराच्या पावलांनी आला आणि

म्हणाला–"आई, काय ग, या गवळणी कशाला आल्या होत्या?"

"मी सांगितलं होतं ना, अगदी तसंच झालं, बघ या सर्व तुझ्यावर दही, लोणी चोरणारा म्हणून आरोप लावीत होत्या." यशोदा म्हणाली.

"आई, मग खोटा आळ माझ्यावर नाही आला, मी सुटलो. कारण त्या म्हणाल्या ते सर्व खरं होतं!" कृष्ण म्हणाला.

तेव्हां मात्र यशोदेला राग आला. तिने कृष्णाला धरून एका उखळीला बांधून ठेवले.

कृष्ण ती उखळ ओढीत यमलार्जुन नांवाच्या जोड झाडाच्या मध्ये गेला. जोराने उखळी ओढू लागला आणि ती दोन्ही झाडे मुळापासून उपटली गेली. त्या झाडांच्या मुळातून दोन शापदग्ध गंधर्व निघाले व त्यांचा उद्धार केल्याबद्दल कृष्णाची स्तुती करीत आकाशात उडून गेले.

एक वर्ष लोटलें. पुन्हां गणेशचतुर्थी आली. नंदाने गणपतीची एक मूर्ती घडवून तिला विविध रंगांनी रंगविले. यशोदेने पिठीचे मोदक तयार करून त्यांवर तूप तूप घातले.

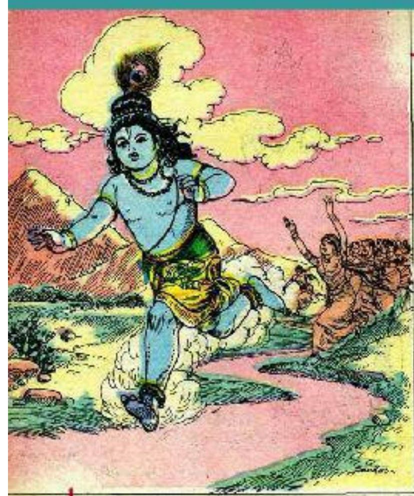
नैवेद्याची सर्व तयारी करून ताटे पुजेच्या खोलीत नेऊन ठेवली आणि बाहेरून दार बंद करून ठेवले.

कृष्ण यशोदेच्या नजरे आड त्या पुजेच्या खोलीत शिरला आणि आतून दार लावून घेऊन नैवेद्यातले मोदक वगैरे खाद्य पदार्थ गणपतीसमोर ठेवून बडबडू लागला– "घेरे बाबा, पोटभर खा, बरं का?"

गणपतीच्या मूर्तीने सोंड पुढे करून मोदक उचलले व म्हणाली–"कृष्ण, मी तुझ्या हातात जे काही देईन ते सुद्धां खाल्ले पाहिजेस." गणेशपुराणातील हे पर्व अपूर्वच होय! गणपतीने कृष्णाला आपल्या हाताने खूप भरविले. ताटच्या ताटं एकामागून एक रिकामी होऊ लागली.

यशोदा पुजेच्या खोलीकडे आली आणि दाराच्या फटीतून आत घडत असलेले सर्व

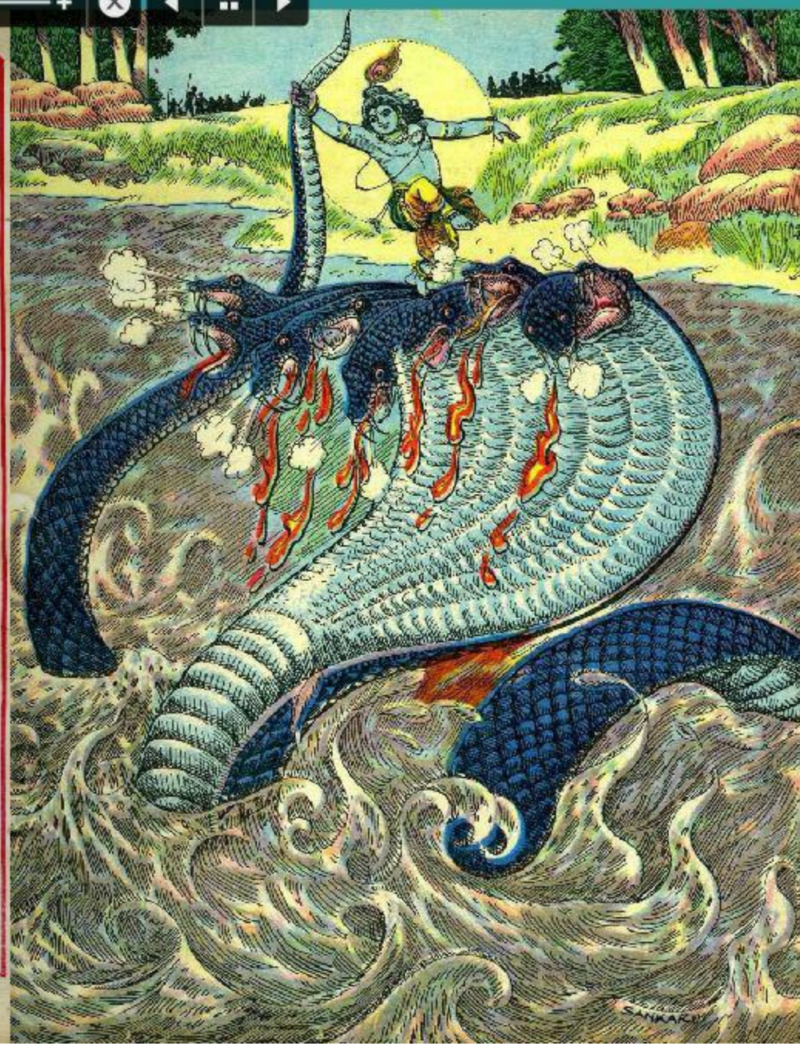
कौतुक करून पाहू लागली. ती तर चकितच झाली. तिच्या सर्वांगाला घामच सुटला. नंतर स्वतःला सावरून ती मनात म्हणाली–"बाई, बाई! मला तर भ्रम झाल्यासारखं वाटतं आहे. माझ्या डोळ्या-समोर हे सर्व काय घडत आहे? देवाची माया काय विचित्र आहे!" असे म्हणत तिने दार उघडले आणि आत गेली.

परंतु गणपतीची मूर्ती मात्र जगाच्या जागी स्थिर होती. सर्व ताटे रिकामी झालेली होती. कृष्ण चकित होऊन आई-कडे पहात होता.

अरे, खादाड पोटा, गणपतीसाठी तयार केलेला नैवेद्य तूच सर्व खाऊन टाकलास?" असं म्हणत यशोदेनं कृष्णाच्या पाठीत एक हलकासा धपाटा मारला. कृष्ण जोराने रडत कालिंदी नदीच्या डोहाजवळ पळत गेला. त्याच्या पाठोपाठ यशोदा व गोकुळा-तले सर्व लोक यमुनातीरी धावले.

कालिंदीच्या डोहातला कालिया नाग गोकुळच्या लोकांना फार त्रास देत होता. कृष्णाने नदीवर वाकलेल्या एका झाडावरुन डोहात उडी टाकली आणि नेमका कालि-याच्या अंगावरच पडला. नागाने त्याला विळख्यात धरण्याचा प्रयत्न केला. परंतु कृष्ण त्याच्या फडांवर चढून नृत्य करू लागला. अशा तऱ्हेने कालियामर्दन झाले. कालियासुद्धा शाप मुक्त झाला. त्याने आपल्या मुलींना वासुकी नागाकडे पाताळ लोकात पाठवून दिले आणि स्वतः कालिया-रूप सोडून विघ्न रूप धारण केले आणि विघ्नेश्वराचा सेवक झाला.

आपल्या मुलाला घेऊन यशोदा घरी आली तर तिला काय दिसले? पुजेच्या खोलीत ताटे नैवेद्याच्या पदार्थांनी भरलेली आहेत आणि कृष्णाच्या पाठीवर चापटीचे वण स्पष्ट दिसत होते. ते पाहून यशोदा स्वतःलाच शिव्या देऊ लागली–"माझे हात कां नाही तुटले! मी केवढी पापीण! माझ्या अंगात कोण राक्षसीण शिरली होती! मी माझ्या लाडक्याला विनाकारण मारलं!"

मध्येच कृष्ण हळूच म्हणाला–"आई, पूजा करना! उशीर होतो आहे!" नंद यशोदेने कृष्णा करवीच पूजा करविली आणि नैवेद्यातला प्रसाद साऱ्या गावाला वांटला. सर्व गवळी व गवळिणी म्हणत होते, "हा प्रसाद अमृतासारखा गोड आहे!"

हळू हळू कृष्ण मोठा झाला. एकदा इंद्राने रागावून मुसळधार वृष्टी केली. कृष्णाने गोवर्धन पर्वत धारण करून गाय, गोपी व गोपालांचं रक्षण केले आणि इंद्राचा गर्व हरण केला.

एकदां कृष्ण गोवर्धन पर्वताजवळ गाई चरायला घेऊन गेला होता. तेव्हां एक म्हातारा आपल्या कांखेत ढोल घेऊन आला व म्हणाला–"येथे कृष्ण नावाचा मुलगा आहे असे ऐकतो. तो छान मुरली वाजवितो मी त्याची मुरली ऐकायला आलो आहे. तो कोठे आहे सांगाल का?"

कृष्ण म्हणाला–"मीच तो मुरलीधर कृष्ण! तुम्ही कोणीतरी थोर मृदंगवादक दिसतां. कोण आपण?" कृष्णाने हात जोडून विचारले.

"मला मृदंगकेसरी म्हणतात मी दक्षिणी देशातला राहणारा आहे. मथुरेला जातो आहे. कंसाने धनुर्यज्ञ सुरू केला आहे. मी त्यावेळी आपले मृदंग वाजवून दाखवावे म्हणून जातो आहे!" तो म्हातारा म्हणाला.

त्या म्हाताऱ्याच्या पायात रत्नखचित कडे होते. हातात सिंहाकृती आभूषणे होती. गळ्यात सोन्याच्या मणक्यांची माळा होती आणि कानात मोठमोठी सुवर्ण कुंडले होती. मृदंगावर नवरत्न व सुवर्ण पदकें बसविलेली होती.

कृष्ण ते पाहून चकित झाला व म्हणाला–"अहो, मी एक सामान्य गुराखी आहे. माझी मुरली ही साध्या वेळूची केलेली आहे. तुमच्या दक्षिणेकडच्या लोकांना तालस्वराचे अद्भुत ज्ञान असते. परंतु मी एक सामान्य गुराख्याचा पोरगा आहे व मुरलीवर साधी गाणी वाजवितो. गुरांची राखण एवढाच काय तो माझा धंदा आहे.'

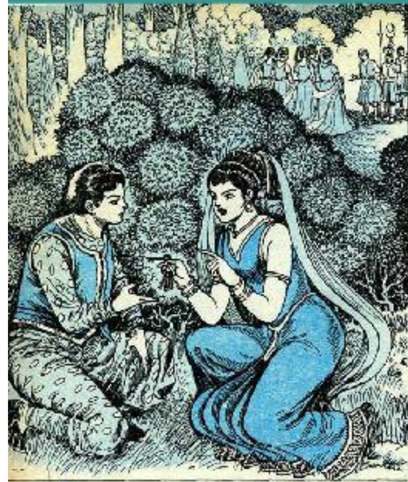
गंधर्व राजकुमारी

[३]

हसनने त्याच्यावर गुजरलेले प्रसंग सांगितल्यावर त्याचं रक्षण करणारी तरुणी आपले आत्मवृत्त सांगू लागली.

"आम्ही सात बहिणी आहों आणि एका गंधर्वराजाच्या राजकन्या आहोत. आम्ही सर्व एका गंधर्वराजाच्या कन्या असलो तरी आमची आई एकच नाही. त्या सर्वांत मी व माझी एक थोरली बहीण लहान आहों. बाकी पांच बहिणी शिकारीला गेलेल्या आहेत. त्या लवकरच परत येतील. आमच्या वडिलांना वाटतं की आमच्यापैकी कोणाशीही लग्न करण्याची योग्यता असलेला पुरुष या दुनियेत मिळणे शक्य नाही. म्हणून त्यांनी आम्ही अनंतकाळ कन्याच रहावे यासाठी या निर्जन निवांत जागी हा वाडा बांधला. हा प्रदेश तसा फार मनोहर आहे. येथे मुबलक पाण्याचा साठा आहे. सर्वत्र हिरवळ आणि फुले व फळे आहेत. येथे एक सुंदर सरोवर आहे व त्यात राजहंस विहार करतात. स्वर्गतुल्य या प्रदेशात आम्ही आनंदाने रहात आहों. आम्हांला एकाच गोष्टीची उणीव भासते. दीर्घकाळ लोटला तरी आम्हांला नवीन व्यक्ती कोणी नजरेस येत नाही. नशिबाने तू दृष्टीस पडलास. म्हणून आज ती उणीव ही भरून आली. आम्हांला त्या गोष्टीचा फार आनंद होतो आहे.

ती तरुण स्त्री हसनला आपला धाकटा भाऊ मानून त्याच्याशी बोलत असतां तिच्या पांच ही बहिणी परतल्या. त्यांना अकस्मात एक छोटा भाऊ लाभल्याचा त्यांना सुद्धा परमानंद झाला. त्यांनी त्याच्याकडून वचन घेतले की तो दीर्घकाळ त्यांच्याबरोबर राहील.

हसन त्या गंधर्व राजकन्यांच्या सहवासात त्या सुंदर प्रदेशातील नैसर्गिक दृश्ये पहात आनंदाने राहू लागला. तो त्यांच्याबरोबर शिकारीला जाई. तो आपल्या वडील बहिणींच्या सहवासात जसा खूष होता, तसा त्या आपल्या धाकट्या भावाबरोबर आनंदाने रहात होत्या. सर्व दऱ्याखोऱ्यात बरोबर फिरत, नदी काठांवरच्या झाडाझुडपांतून हिंडत ती आठ जणं एका आई बापांच्या पोटी जन्मलेल्या भावंडांसारखी राहू लागली.

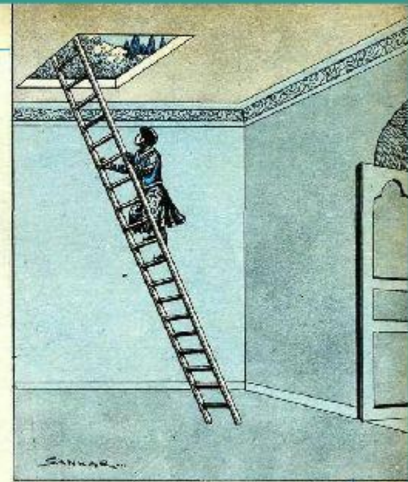
एके दिवशी सर्व मिळून झाडीत बसून गाणं गात असतां अचानक धूळीचे लोट उडत असलेले दिसले. त्याच वेळी ढग गडगडल्यासारखा आवाज झाला. सर्व राजकन्या घाबऱ्या आवाजात हसनला म्हणाल्या–"छोटू, तू लवकर कोठे तरी लप!" असे सांगून सर्वांत धाकटी राजकुमारी त्याला हात धरून ओढून घेऊन गेली आणि बागेत एका जागी त्याला लपायला लावले.

इतक्यात गंधर्वांचा एक घोळका त्या वाड्यानजिक आला. दुसऱ्या एका गंधर्व राजाच्या सन्मानार्थ गंधर्वकन्यांचा पिता एक मेजवानी देत होता. म्हणून त्याने आपल्या मुलींना घेऊन येण्यासाठी आपल्या नोकरांना पाठविले होते. ते कळल्यावर सर्वांत धाकटी बहीण हसन जवळ येऊन म्हणाली–"छोटू, तुला एकटा येथे सोडून आम्हांला काही काळ दुसरीकडे जावे लागत आहे, या घे किल्ल्या, आम्ही परत येईपर्यंत हा सर्व महाल तुझाच आहे. परंतु एक गोष्ट लक्षात असू दे ही किल्ली लावून जे दालन उघडेल त्या दालनात मात्र तू जाऊ नकोस." असे सांगून तिने त्याला एक रत्नखचित किल्ली दिली.

त्यानंतर सातही राजकन्या हसनचा निरोप घेऊन त्यांना घेऊन जाण्यासाठी आलेल्या नोकरांबरोबर आपल्या पित्याच्या घरी गेल्या

राजकन्या निघून गेल्यावर हसनला त्या वाड्यात एकटे एकटेसे वाटू लागले. हसन काही सुचेनासे झाल्यामुळे सर्व खोल्यांतून व दालनातून फिरत राहिला आणि आपल्या बहिणींच्या वस्तू पाहून त्याला त्यांची आठवण होऊ लागली. फिरत फिरत ज्या दालनाचे दार न उघडायला त्याची बहीण त्याला सांगून गेली होती त्या दालनात पाऊल न टाकण्याची ताकीद बहिणीने केल्याची आठवण झाली. तो मागे फिरला.

परंतु त्याच्या डोक्यात खळबळ उडून गेली. एकदम अनेक शंका त्याच्या मनात काहूर माजवू लागल्या. "तो दरवाजा उघडायचा नाही, याचे कारण काय असावे? ते काही असो, पण मी त्या दालनात पाऊल न ठेवण्याचे वचन दिले आहे." तो विचार मनात आला असूनही तो दरवाजा त्याच्या डोळ्यासमोर वारंवार येई. त्यामुळे त्याला झोप आली नाही. शेवटी त्याने ठरविले की तो दरवाजा उघडून आत काय आहे पहावयाचेच! प्रथम सकाळपर्यंत थांबायचे त्याने ठरविले व नंतर 'जीव गेला तरी चालेल, पण आत काय आहे ते पाहिलेच पाहिजे.' असे त्याने ठरविले. हसन एक दिवा घेऊन त्या दाराजवळ गेला आणि त्या किल्लीने त्याने

ते दार उघडले. नंतर निर्भयपणे त्याने आत पाऊल टाकले.

त्या खोलीत लाकडी सामान, गालिचा किंवा चटई काहीच नव्हते. ती खोली अगदी रिकामी होती. एका बाजूला एक शिडी ठेवलेली होती, ती छप्परा पलीकडे गेलेली होती. हसनने दिवा खाली ठेवला व सावधपणाने शिडी चढून छपराच्या भोकातून वर गेला. वरचे छप्पर सपाट होते. हसनला तेथे एक लहानशी फुलवाडी दिसली. तीत फुलझाडे होती. त्याने त्या फुलवाडीत पाऊल टाकले तेव्हां त्याला एक अद्भुत दृश्य दिसले. त्याच्यासमोर स्वच्छ पाण्याचे सरोवर होते आणि आरशा-

सारखे प्रतिबिंब त्यात दिसत होते. सरोवरा पलीकडे एक विचित्र वाडा दिसत होता. त्याचे बुरुज उंच होते आणि आकाशात शिरल्यासारखे वाटत. तो वाडा आणि सरोवरा पासून वाड्यापर्यंत संगमरवरी दगडांच्या पायऱ्या होत्या. पायऱ्यांच्या पायथ्याशी एक चौथरा होता, तो पाण्याच्या वर आला होता. तो चौथरा माणिक, पुष्पराग, सोने व चांदी यांच्या लाद्या टाकून केलेला होता. त्या चौथऱ्यावर गुलाबी रंगाच्या स्फटिक शिळानी निर्मिलेले चार खांब होते व त्यांच्यावर हिरव्या रंगाचे कापड टाकलेले होते. त्याच्याखाली एक सुंदर सिंहासन होते. त्यावर केलेले कोरीवकाम इतके सुंदर होते की मोठमोठ्या राजांनासुद्धा अलोट संपत्ती खर्च करून साध्य झाले नसते.

हसन पुतळ्यासारखा ते अद्भुत दृश्य पहात उभा होता. त्यावेळी दहा मोठे पक्षी आकाशातून उतरून त्या सरोवराच्या काठावर उतरले. काही वेळ सरोवराच्या काठावर हिंडत राहीले व त्यांतला सर्वात मोठा पक्षी सिंहासनाजवळ चालत आला. त्याच्या पाठोपाठ इतर नऊ पक्षी आले.

हसन चकित होऊन त्यांच्याकडे पहात असतां त्या पक्षांनी अंगातली वस्त्रे काढावी तसे पंख काढले आणि सुंदर स्त्रियांच्या रूपे प्रगट झाले. प्रत्येक स्त्री चंद्रबिंबासारखी सुंदर होती. त्या सर्वांनी सरोवरात उड्या मारल्या व जलविहार करू लागल्या. त्या परस्परांना पोहत धरायला जात व पाणी उडवून हसत. त्यांच्या हंसण्याच्या आवाजाने चारही दिशा दुमदुमुन गेल्या. त्यांच्या पैकी सर्वात सुंदर तरुण स्त्री होती तिने हसनला स्वतःकडे आकर्षित केले. तो एका झाडाआड उभा राहून त्या स्त्रीचे सौंदर्य निर्निमेष पहात होता.

त्या स्त्रियांचे स्नान संपले व त्यांनी वस्त्र धारण केले. इतक्यात कोणी विचारले—"उजाडण्याची वेळ झाली आहे, आपण निघू या का?"

तत्क्षण सर्व स्त्रियांनी आपले पंख अंगावर घातले आणि आल्या तशा पक्षी रूपात आकाशात उडून गेल्या.

त्या निघून गेल्यावर ही हसन शून्य नजरेने आकाशात बराच वेळ पहात राहिला. तो पर्यंत प्रेम काय असते हे हसनला माहीत नव्हते. त्याला प्रेम काय आहे हे कळल्यावर त्याला वाटू लागले की त्याच्या आयुष्यात सर्वत्र शुकशुकाट आहे. दिवस त्याला एका वर्षासारखा वाटला आणि रात्र पडतांच तो सरोवराच्या काठा पर्यंत आला. परंतु रात्री त्या कन्या आल्याच नाहीत. हसन झोप, भूक, तहान सर्व विसरला. "असं जगण्यापेक्षा मरण आले तर बरे!" असे त्याला वाटले. अशा तऱ्हेने तो दिवसेंदिवस खंगत गेला आणि त्याने अंथरूण धरले.

दहा दिवसांनी गंधर्व कन्या आपल्या वडिलांकडून परतल्या. परतल्याबरोबर हसनचे रक्षण करणारी बहीण हसनचा शोध काढीत तो खाटेवर पडला होता तेथे आली. हसनला त्या स्थितीत पडलेला पाहून तिच्या डोळ्यांना पाणी आले. तिने त्याला विचारले—"छोटू! तुला हे काय झालं रे? तुझा चेहरा पिवळा झालेला आहे. तुझे डोळे खोल आत गेले आहेत. काही लपवालपवी केल्याशिवाय तुला काय झालं ते खरं खरं सांग!"

हसन डोळ्यात आंसवे आणून म्हणाला—"ताई, मी जी चूक केली त्याची फळे भोगतो आहे. आतां मला कोणी मदत करू शकणार नाही. मी असाच झुरत मरणार."

"असा विचार करू नकोस छोटू! तुला वांचविण्यासाठी आम्ही सर्व बहिणी हंसत हंसत आपले प्राण पणाला लावू. तू मेलास तर मी सुद्धा जिवंत राहणार नाही." हसनची ताई त्याला म्हणाली.

"मी दहा दिवसापासून काही खाल्ले प्याले नाही. मी अन्न पाणी सोडले आहे." असे सांगून हसनने सारा वृत्तांत आपल्या ताईला सांगितला.

